

De Rovers uit het Zuiden

Een Nederlands perspectief op het Italiaanse Brigantaggio Postunitario
tussen 1861 en 1871

Cesare Billoni

S4092872

Masterscriptie opleiding Geschiedenis

2016

Begeleider: Floris Meens

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3 - 11
Hoofdstuk 1: Het <i>Brigantaggio</i> in de negentiende eeuw: van <i>bandito</i> naar <i>brigante</i>	12 - 19
Hoofdstuk 2: Het <i>Brigantaggio</i> gezien door Nederlanders.....	20 - 36
Conclusie.....	37 - 39
Bibliografie.....	40 - 42

Afbeelding een titelpagina afkomstig van <http://magiadabruzzo.blogspot.nl/2011/11/briganti-delinquenti-o-resistenti.html>

Afbeelding twee titelpagina afkomstig van <https://it.wikipedia.org/wiki/Brigante>

Inleiding

“A man who has not been to Italy, is always conscious of an inferiority, from his not having seen what it is expected a man should see”¹

Dit zijn de woorden van de Engelse schrijver Samuel Johnson (1709 – 1784) die met dit citaat een typerend voorbeeld geeft van wat gedurende de vroegmoderne periode de geletterde Europeaan van Italië dacht. Het Italiaanse schiereiland genoot in de vroegmoderne tijd van een sterke reputatie als land van beschaving, hoge cultuur en natuurlijk schoon. Op het Italiaanse schiereiland lagen volgens de elites van vroegmodern Europa voor een groot deel de fundamenten van de Europese cultuur en beschaving. Italië was de voornaamste erfgenaam van het Romeinse Rijk en de plek vanuit waar het gedachtegoed van de Renaissance zich ooit verspreid had. Tijdens de zeventiende, achttiende en vroege negentiende eeuw reisden buitenlandse jonge mannen van goede komaf naar Italië om van de cultuur en historie te proeven. Deze zogenaamde Grand Tour groeide uit tot een traditie van formaat.²

Rond het midden van de negentiende eeuw was de eeuwenoude reputatie van Italië echter sterk aan het veranderen en begon men in Europa ook een ander beeld te krijgen van het schiereiland. Het fenomeen van de Grand Tour daalde in populariteit en Italië werd boven de Alpen steeds meer gezien als een land dat teerde op zijn roemrijke verleden maar dat in de huidige tijd niet veel voorstelde. Italië liep op politiek en economisch gebied steeds meer achter op Noord - en West - Europa. Zelfs binnen de culturele sector, de visuele kunsten in het bijzonder, vond men dat Italië niet veel meer voortbracht. Het Italiaanse schiereiland was politiek gezien nog steeds verdeeld in veel kleine staatjes met ieder hun eigen tradities en eigen bestuursvormen. Daarnaast was Italië voornamelijk een agrarische samenleving waar nog amper sprake was van industrialisatie.³ Reizigers in de negentiende eeuw benoemden in hun reisverslagen steeds vaker de ruwere kanten van de Italiaanse samenleving zoals de corruptie onder de bestuurders en de geestelijken, de viezigheid in de steden, het grote aantal

---

¹ James Boswell, *The life of Samuel Johnson: including a journal of a tour to the Hebrides*, eerste deel, (Londen 1832) 228.

² Gabrielle Gribaudi, *Images of the south: The mezzogiorno as seen by insiders and outsiders*, uit *The new history of the Italians south: The mezzogiorno revisited*. n 87 (1997) 85 -86.

³ John A. Davis en Paul Ginsborg onder regie van, *Society and Politics in the Age of the Risorgimento: Essays in Honour of Dennis Mack Smith* (Cambridge 1991) 12 – 14.

bedelaars en de ziektes die er nog voor kwamen maar elders al uitgebannen waren.⁴

Een van de opmerkelijke aspecten van het negentiende eeuwse Italië was de veelvoorkomende struikroverij. In de meeste landen van Noord en West - Europa waren struikrovers tussen de late achttiende en de vroege negentiende eeuw verdwenen dankzij verbeteringen in infrastructuur en een betere controle op de wegen door professionele gendarmeriekorpsen. Deze verbeteringen konden op nationaal niveau het beste worden doorgevoerd indien er sprake was van een gecentraliseerd bestuur.⁵ In Italië was dit niet het geval aangezien het schiereiland uit meerdere kleine staatjes bestond. Het was vrij makkelijk voor de meeste bandieten en struikrovers om te ontsnappen door simpelweg de grenzen over te steken.⁶

Alhoewel struikroverij dus al eeuwen een endemisch probleem was in Italië, kende het fenomeen een bijzondere ontwikkeling in de periode 1861 -1871.⁷ Dit decennium vormde de laatste fase van het zogehete *Risorgimento*. Hiermee wordt het Italiaanse proces van eenwording aangeduid dat zeer geleidelijk verliep tussen circa 1815 en 1871 en dat het gebied ingrijpend zou veranderen. Met het *Risorgimento* zouden geleidelijk alle oude staatjes van het Italiaanse schiereiland vallen en hun vorsten verdreven worden.⁸ Koning Viktor Emanuel II van het huis Savoye werd de vorst van het in 1861 geproclameerde Italiaanse Koninkrijk en stond aan het hoofd van een nieuwe liberale regering met als doel de achterstand die Italië had op West - Europa in te halen.⁹ De eenwording werd uiteindelijk voltooid met de verovering van Rome op de Paus in 1870 en de officiële inauguratie van de Eeuwige Stad tot hoofdstad in 1871.¹⁰

De struikroverij tussen 1861 en 1871 heeft een zodanig grote stempel op de Italiaanse geschiedenis gedrukt dat het fenomeen een eigen naam heeft gekregen: *Brigantaggio Postunitario*. Dit begrip valt letterlijk te vertalen als “Post – unificatie roverij”. De bovengenoemde struikrovers, of *briganti* zoals ze in Italië bekend staan, groeiden vanaf 1860 sterk in aantal, maar het fenomeen beperkte zich grotendeels tot het vasteland van Zuid – Italië.¹¹ Over de redenen achter dit laatste kenmerk bestaan veel verschillende theoriën maar

---

⁴ Gabrielle Gribaudi, *Images of the south: The mezzogiorno as seen by insiders and outsiders*, uit *The new history of the Italians south: The mezzogiorno revisited*. n 87 (1997) 92 – 94.

⁵ John A. Davis, *Conflict and control: Law and order in nineteenth century Italy* (New Jersey 1988) 123 - 124.

⁶ *Ibidem*, 126.

⁷ Silvana Patriarca, Lucy Riall onder regie van, *The Risorgimento Revisited: Nationalism and Culture in Nineteenth-Century Italy* (Londen 2012) 51.

⁸ Gigi Di Fiore, *Controstoria dell'unità d'Italia: Fatti e misfatti del Risorgimento* (Milaan 2012) 70 – 72.

⁹ *Ibidem*, 6.

¹⁰ *Ibidem*, 353 – 354.

¹¹ Luciano Priori Friggi, *Briganti contro L'Italia*, (Perugia 2013) 15.

daar zal in dit onderzoek niet al te diep op worden ingegaan.

In plaats van zich alleen bezig te houden met traditionele roveractiviteiten zoals het beroven van reizigers, pleegden de *briganti* ook actief verzet tegen de nieuwe Italiaanse staat. Dit verzet nam dergelijk grote vormen aan dat het uitmonde in een ingrijpend conflict met de Italiaanse autoriteiten. Het precieze aantal doden in dit conflict is niet bekend maar wordt geschat tussen de 28.000 en de 50.000.¹² Pas rond 1871 zou er een einde komen aan dit conflict en zo ook aan de grote bendes van bandieten.¹³

Over de *briganti* bestonden ook in de negentiende eeuw veel verhalen en mythes die veel invloed hadden op wat men er in latere tijden over zou schrijven. Wat er vandaag de dag verteld wordt over de *briganti* komt dus voort uit zowel historisch onderzoek als uit de volkscultuur van Zuid – Italië.¹⁴ Het is daarom soms moeilijk om een duidelijke grens te stellen tussen mythen en werkelijkheid. Dat geldt niet alleen voor de Italiaanse historiografie maar ook voor die van andere landen.

Status Quaestionis

Het *Brigantaggio Postunitario* is een onderwerp binnen het grotere verhaal van het *Risorgimento*, dat buiten Italië echter nauwelijks wordt behandeld. In de Italiaanse historiografie vormen de negentiende eeuwse *briganti* juist een essentieel en actueel onderwerp in de debatten over het *Risorgimento*. Zij spelen ook een rol in de wederzijdse perceptie tussen Noord en Zuid - Italianen en de gevoelige verhoudingen tussen deze twee groepen.¹⁵

Omdat er al veel is geschreven over de aard en de motieven van de *briganti*, ben ik voor mijn onderzoek meer geïnteresseerd in de beeldvorming rondom deze bandieten. De historicus Luciano Priori Friggi stelt in zijn boek *Briganti contro L'Italia*, dat in het Italië van de negentiende eeuw de visies op de *briganti* vaak erg zwart – wit waren. Veel mensen in Noord – Italië zagen hen als wrede en barbaarse lieden, zoals die volgens hen alleen maar geboren konden worden onder de zuidelijke bevolking.¹⁶ Dit negatieve beeld werd gepropageerd onder de bevolking door middel van kranten en pamfletten. In Zuid – Italië zagen veel mensen de *briganti* juist als verzetstrijders tegen een onderdrukkend en

---

¹² Ibidem, 20.

¹³ Ibidem, 18 – 19.

¹⁴ Francesco Gaudio, *Dalla visione romantica alla realtà. Il brigantaggio meridionale nella prima metà dell'Ottocento*, uit *Rivista di ricerche Storiche* jaargang 25 n.1 (2006) 41 – 42.

¹⁵ Michele Bisceglie, *1861 -1871: Dieci anni di storia nascosti*, (Cosenza 2011) 5.

¹⁶ Luciano Priori Friggi, *Briganti contro L'Italia*, (Perugia 2013), 220.

discriminerend regime in het noorden.¹⁷ Deze visies vinden ook hun naklank in moderne publicaties over de *briganti* en veel Italiaanse historici benaderen het onderwerp op subjectieve wijze.

De historicus Enzo Cicone benadert het onderwerp van de beeldvorming in zijn boek *Banditi e Briganti: Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento* op een meer objectieve wijze. Cicone legt de nadruk op het feit dat er in Italië sprake was van een continuïteit in het bandietenwezen vanaf de zestiende tot en met de negentiende eeuw. Bandieten en struikrovers genoten in Italië eeuwenlang van een mythische status waardoor zij zowel angst als fascinatie oproepen bij de lokale bevolking maar ook bij buitenlandse reizigers.¹⁸

Cicone beschrijft daarnaast hoe de figuur van de bandiet door de eeuwen heen geromantiseerd werd door schrijvers en kunstenaars. Zij creëerden het beeld van de bandiet als een persoon die er vrijwillig voor koos om ver van de menselijke beschaving te leven in donkere en mysterieuze wouden. Vanuit daar kon hij onschuldige reizigers en voorbijgangers beroven om vervolgens weer snel te verdwijnen. De bandieten maakten gebruik van de collectieve angst voor donkere bossen en onherbergzame gebieden. Zij probeerden hiermee hun eigen imago een haast bovennatuurlijk karakter te geven.¹⁹ De meest bekende bandieten in Italië bleven na hun dood voortleven in het collectieve geheugen en in de volksverhalen en legendes.²⁰ De *briganti* uit de periode 1861 – 1871 maakten volgens Cicone gebruik van deze eeuwenoude beeldvorming in hun doel de Italiaanse autoriteiten zo veel mogelijk dwars te zitten. Cicone stelt dat zij vochten voor het behoud van een agrarische, traditionele en gedecentraliseerde samenleving waarvan zij een onmiskenbaar onderdeel waren en waarin hun imago als mysterieuze rovers hoogtij zou blijven vieren.²¹

Naar de negentiende eeuwse beeldvorming van de *briganti* buiten Italië is beduidend minder onderzoek gedaan. Wat betreft de historische buitenlandse beeldvorming van het Italiaanse schiereiland, is er veel over geschreven in de huidige tijd. Meestal komt dan de periode aan bod dat de Grand Tour in Europa populair was, circa tussen 1660 en 1830. Veel publicaties geven beschrijvingen over de geografische en culturele aspecten van Italië en tonen veelal een positief beeld van de wijze waarop men naar Italië keek.²²

---

¹⁷ Ibidem, 221.

¹⁸ Enzo Cicone, *Banditi e Briganti: Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento*, (Catanzaro 2011) 9.

¹⁹ Ibidem, 12.

²⁰ Ibidem, 16.

²¹ Ibidem, 160.

²² Occhipinti Emanuele, *Travelling in and out of Italy: 19th and 20th century notebooks, letters and essays* (Cambridge 2011) 15 – 16.

De buitenlandse beeldvorming in de negentiende eeuw komt in de historiografie vreemd genoeg veel minder aan bod. Een uitzondering is het werk van de Britse historicus Nick Carter. In zijn boek *Britain, Ireland and the Italian Risorgimento* beschrijft hij hoe men in Engeland en Ierland keek naar het Risorgimento gedurende de periode 1850 – 1870. Hij constateert dat het *Risorgimento* sterke invloed had op de gevoelige verhoudingen tussen Engeland en Ierland. In Engeland waren veel aanhangers van de Italiaanse eenheidsstrijd te vinden en was er veel bewondering voor Giuseppe Garibaldi. Dit kwam voornamelijk door een sterk liberaal en anti - katholiek sentiment onder een groot deel van de Engelse bevolking.²³ In Ierland was de beeldvorming rondom het Risorgimento een stuk minder positief. De meeste Ieren waren immers zeer katholiek en steunden de Paus. In het Verenigd Koninkrijk stond het *Risorgimento* dus vooral symbool voor het eigen religieuze conflict tussen katholieken en protestanten.²⁴

Engelse sympathieën voor het nieuwe Koninkrijk Italië werden volgens Carter een stuk minder geuit direct na de eenwording in 1861. Dit kwam vooral door de aanhoudende politieke instabiliteit in de Italiaanse regering evenals door enkele militaire nederlagen van Garibaldi. Het is hier dat Carter ook de *briganti* noemt. Door de Engelsen werden zij gezien als de oorzaak voor de wanorde in Italië en waren zij een typisch voorbeeld van barbaarse praktijken die op het schiereiland nog voorkwamen. Deze visie werd versterkt door enkele ontvoeringen van Britse reizigers door de *briganti* en het extreme geweld dat tegen hen zou zijn gebruikt indien er geen losgeld werd betaald.²⁵ Dat Italië snel een stabiel land kon worden werd volgens Carter een steeds minder geloofwaardig idee in Engeland.

Ook naar de Amerikaanse beeldvorming van Italië is onderzoek gedaan, onder meer door de historicus Howard R. Marraro. Zo bestudeerde hij onder andere de verhoudingen tussen Italië en de Verenigde Staten in de tweede helft van de 19^e eeuw. Ook de *briganti* worden genoemd in zijn monografie, *American Opinion on the unification of Italy: 1846 – 1866*. De auteur trekt parallellen tussen het conflict in Italië, gaande tussen het regeringsleger en de *briganti*, en de Amerikaanse burgeroorlog die ook in de jaren 60' van de negentiende eeuw werd uitgevochten.²⁶ Alhoewel de politieke en sociale situatie in de twee landen zeer verschillend was, waren er volgens de auteur ook overeenkomsten. Zo zagen, net als in Italië, veel mensen in de noordelijke staten van de V.S. de bevolking uit het zuiden als irrationele opstandelingen die niet met de de tijd mee konden gaan. Net als in Engeland hadden veel

---

²³ Nick Carter, *Britain, Ireland and the Italian Risorgimento*, (Londen 2015) 5 – 6.

²⁴ *Ibidem*, 8.

²⁵ *Ibidem*, 6 – 7.

²⁶ Howard R. Marraro, *American Opinion on the unification of Italy: 1846 – 1861*, (New York 1969) 122.

Amerikanen bovendien een protestantse achtergrond en een sterk anti – katholiek sentiment.²⁷

Over het algemeen heerste er destijds in de Verenigde Staten een denigrerend beeld van Italianen als een bijgelovig, onproductief en onbetrouwbaar volk. Mensen uit Zuid – Italië zouden deze kenmerken het sterkst vertonen. Marraro stelt dat het de Amerikaanse elite zich er niet over verbaasde dat juist in het zuiden van Italië een hevige opstand van bandieten voorkwam aangezien de mensen daar een “inferieur volk” vormden met van nature een emotioneel en agressief karakter.²⁸ De sociale achtergrond en de motieven van de *briganti* waren de meeste Amerikanen totaal onbekend, vandaar dat racistische visies dominant waren.

De historiografie maakt duidelijk dat de negentiende eeuwse Franse beeldvorming van Italië ingewikkelder was dan de Amerikaanse aangezien de Fransen zelf nauw betrokken waren bij het *Risorgimento*. De Fransen hadden van oudsher een grote politieke invloed op het Italiaanse schiereiland, zo ook in de negentiende eeuw. In Frankrijk zag men in deze tijd de verschillende staatjes van het Italiaanse schiereiland als duidelijke voorbeelden van *Anciènnes Regimes*. Het liefst zagen Franse auteurs een einde komen aan de verouderde samenleving van Italië. Hierin past ook het verhaal van de *briganti*. De historicus Jean Pierre Viallet schrijft in zijn artikel -Reactions et brigandage dans le mezzogiorno peninsulare (1860 – 1869) - hoe de Italiaanse *briganti* in Frankrijk werden gezien als een typerend kenmerk van traditionele en achtergebleven samenlevingen.²⁹ Struikroverij kwam in Frankrijk sinds de late achttiende eeuw niet meer voor. Volgens de Franse elite konden rovers en bandieten in Italië nog altijd hun gang gaan omdat een gecentraliseerd bestuur er ontbrak en omdat de machtshebbers van de verschillende staatjes simpelweg te weinig actie ondernamen tegen struikroverij.³⁰ Viallet beschrijft hoe aan het begin van de negentiende eeuw, tijdens de bezetting van Napoleon I, de Fransen in staat waren geweest om struikroverij in grote delen van Italië uit te roeien. De terugkeer van het fenomeen na 1815 in met name het zuiden van Italië werd in Frankrijk gezien als een onvermogen van de Italianen om het probleem zelf op te lossen.³¹

---

²⁷ Ibidem, 123 – 124.

²⁸ Ibidem, 130 – 131.

²⁹ Jean – Pierre Viallet, *Reactions et brigandage dans le mezzogiorno peninsulare 1860 – 1869*, uit *Recherches régionales Côte d'Azur et contrées limitrophes*, jaargang 23 n.4 (1982) 2 – 3.

³⁰ Ibidem, 5 - 6.

³¹ Ibidem, 7.

Wat opvalt binnen de historiografie is dat er weinig onderzoek is gedaan naar de Nederlandse beeldvorming van Italië tijdens het *Risorgimento*, en dat terwijl er redelijk veel is geschreven over de Nederlandse beeldvorming van Italië in de zeventiende en achttiende eeuw.

Een van de uitzonderingen hierop vormt het artikel van de Neerlandicus Rob van de Schoor - Italië, schip zonder stuurman in de woedende golven, hoeveel ongelukkigen ballast hebt gij aan boord? - Hij beschrijft de verschillende manieren waarop het *Risorgimento* en met name het figuur van Giuseppe Garibaldi gerepresenteerd werd in Nederlandse literaire werken, kranten en tijdschriften uit het midden van de negentiende eeuw. In Nederland werden veel vergelijkingen gemaakt tussen het *Risorgimento* en de Nederlandse Opstand tegen de Spanjaarden in de late zestiende eeuw. Ook het *Risorgimento* werd gezien als een opstand tegen buitenlandse (Oostenrijkers) en absolute (Paus, Koning van Napels) vorsten. In deze visie nam Garibaldi de plaats in van een romantische volksheld, vergelijkbaar met Willem de Zwijger. Dit was vooral de visie van liberaal georiënteerde Nederlanders.³² Conservatieven en katholieken zagen Garibaldi vaak als een bandiet en noemden hem een boosdoener of duivel die de Pauselijke Staat onrechtmatig bezette en plunderde.³³ Van de Schoor noemt ook Multatuli als belangrijke Nederlandse schrijver die zich interesseerde voor het *Risorgimento*. De verovering van Zuid – Italië door Garibaldi en zijn “duizend mannen” zag de schrijver als een goed voorbeeld voor hoe Nederland slechts met een klein leger het gehele Indonesische archipel zou kunnen veroveren.³⁴

Omdat het artikel van Rob van de Schoor vooral is toegespitst op de beeldvorming rondom Giuseppe Garibaldi ontbreekt een analyse van de Nederlandse beeldvorming rondom de *briganti* tijdens het *Risorgimento*. Het doel van mijn onderzoek is om deze beeldvorming te achterhalen en in kaart te brengen. Daarmee wil ik antwoord geven op de vraag: op wat voor manieren werd er in Nederland in het midden van de negentiende eeuw gekeken naar het “*Brigantaggio Postunitario*” in Italië?

Verscheidene deelvragen zullen daartoe worden behandeld: In hoeverre was het fenomeen bekend in Nederland? Wie schreef erover en in welke media? Wat was de sociale achtergrond van de mensen die er een mening over hadden? En tot slot natuurlijk: hoe schreef men over de *briganti*?

---

³² Rob van de Schoor, "Italië, schip zonder stuurman in de woedende golven, hoeveel ongelukkigen ballast hebt gij aan boord?" uit *De Negentiende Eeuw* jaargang 34 (2010) 4, (Nijmegen) 326 – 327.

³³ Ibidem, 325.

³⁴ Ibidem, 324.

Onderzoeksmethode

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van zowel secundaire literatuur als primaire bronnen. Wat betreft de secundaire literatuur heb ik publicaties in het Italiaans, Engels, Frans en Nederlands geraadpleegd waarvan de meeste de geschiedenis van de *briganti* in kaart brengen of juist het *Risorgimento* in zijn geheel behandelen. De Italiaanse publicaties vormen de meerderheid binnen de literatuurlijst aangezien deze uitgebreidere beschrijvingen geven over de *briganti*. De secundaire literatuurlijst bestaat uit zowel boeken als artikelen. Deze vormen vooral de basis voor het eerste gedeelte van deze scriptie waarin de achtergrond van het *Brigantaggio Postunitario* in Italië wordt belicht.

Voor het onderzoek naar de Nederlandse beeldvorming over de *briganti* is voor een groot deel gebruik gemaakt van Nederlandse kranten uit de periode 1861 – 1871. Voor de zoektocht naar deze kranten heb ik gebruik gemaakt van de digitale databank op de site Delpher. Binnen de krantenlijst heb ik ervoor gekozen om zowel liberaal als katholiek - conservatief georiënteerde kranten te gebruiken zodat er meerdere Nederlandse visies naar voren kunnen komen. De afbakening in tijd tussen 1861 en 1871 is gekozen omdat in dat decennium de *briganti* het meest actief waren in Zuid - Italië. Met Zuid – Italië worden in dit onderzoek de regio's Abruzzes, Campanië, Basilicata, Calabrië, Apulië en het zuidelijke deel van Latium bedoeld, de gebieden waar de *briganti* het meest actief waren. Om de juiste artikelen te vinden heb ik trefwoorden als 'bandieten', 'rovers' en 'Italië' ingevoerd. Ik heb soms ook op 'briganten' of in het Italiaans '*briganti*' gezocht maar deze termen werden in de Nederlandse pers zelden gebruikt en leverden niet veel resultaten op. Voor de kranten die ik heb gebruikt werden op Delpher geen paginanummers gegeven. Deze worden dus ook niet vermeld in het notenapparaat. Dit geldt ook voor de schijvers van de artikelen die in de gekozen kranten nooit vermeld worden.

Andere voor dit onderzoek gebruikte primaire bronnen zijn negentiende - eeuwse reisverslagen en artikelen uit tijdschriften, beide in het Nederlands. Bij het zoeken naar deze bronnen heb ik vooral gebruik gemaakt van de digitale databanken op de sites *Delpher* en de *dbnl* (*digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren*). Ook heb ik gezocht op de Google zoekmachine onder het kopje boeken. Op deze sites heb ik gezocht op de woorden 'bandieten', 'rovers', 'Italië' en in sommige gevallen 'briganten' of '*briganti*'. Voor de reisverslagen heb ik alleen relevante uitgaves gevonden uit de periode 1834 – 1856 en dus vóór het begin van het *Brigantaggio Postunitario*. Het viel mij op hoe weinig Nederlandse reisverslagen bestaan die meldingen maken van bandieten in Italië. In de gevallen dat er wel

sprake is van verbeelding betreft dit vaak slechts een korte beschrijving. Een van de redenen waarom ik toch gebruik heb gemaakt van een paar reisverslagen is om te kijken of men in Nederland al vóór de eenwording van Italië bekend was met deze *briganti*. Een andere reden is dat daarmee visies naar voren komen van Nederlanders die ook daadwerkelijk in Italië zijn geweest en de *briganti* mogelijk van dichtbij hebben gezien.

Wat betreft de negentiende - eeuwse tijdschriften gaat het om zowel wetenschappelijke bladen als eenvoudige lectuur. In de wetenschappelijke tijdschriften heb ik vooral gezocht naar artikelen die Italië geografisch, sociaal of antropologisch benaderen. Ik heb voor deze onderwerpen gekozen omdat zij ook weergeven wat men in Nederland wist van Italië buiten de bekende steden als Rome, Florence en Milaan om. De voor dit onderzoek gebruikte tijdschriftartikelen uit de negentiende eeuw zijn allemaal in de periode 1861 – 1866 gepubliceerd.

De kwalitatieve analyse van deze verschillende bronnen die de kern vormt van dit onderzoek leidt niet alleen tot een totaalbeeld van de Nederlandse beeldvorming over de *briganti*, maar toont ook in hoeverre er binnen die beeldvorming verschillen bestonden tussen verschillende groepen in Nederland.

Het Brigantaggio in de negentiende eeuw: van *bandito* naar *brigante*

Aan het begin van de negentiende eeuw werden centraal en Zuid – Italië het meest geteisterd door struikroverij. Vooral de bergachtige streken van de Appenijnen stonden erom bekend vol te zitten met rovers. In de Alpen in Noord - Italië waren er ook van tijd tot tijd roversbendes actief maar hun aantal was al sinds de achttiende eeuw sterk gedaald. Ook de dichtbevolkte Po vlakte, gelegen tussen de Alpen en Appenijnen, zag al lange tijd niet veel struikroverbendes meer.³⁵

Centraal - Italië was kort vóór de eenwording staatkundig gezien verdeeld in het Groothertogdom Toscane en de Pauselijke Staat. Deze laatste besloeg het grootste deel van de huidige Italiaanse regio's Lazio, Marche, Umbrië en Romagna. Vooral in Lazio en Romagna waren in de vroege negentiende eeuw nog relatief veel bendes actief. In de Pauselijke Staat was er geen modern sterk centraal bestuur en de streken ver van Rome gelegen waren dichtbebost en verlaten, een ideale plek voor bandieten.³⁶

Nergens in Italië waren echter nog zoveel struikrovers te vinden als in het zuiden van het schiereiland. Zuid – Italië bestond in zijn geheel uit het Koninkrijk der Beiden Siciliën. Hiertoe behoorden de regio's Abruzzes, Campanië, Apulië, Basilicata, Calabrië en tenslotte Sicilië. Ondanks dat dit zuidelijke koninkrijk gold als een absolutistisch regime, geregeerd vanuit Napels door het huis Bourbon, was daar in de praktijk maar weinig van terug te zien. Het centrale bestuur was er net als in de Pauselijke Staat erg zwak.³⁷ Landheren en grootgrondbezitters hadden lokaal nog veel invloed en macht. In Zuid – Italië heerste nog het eeuwenoude systeem van het *Latifondismo*, waarin grote en slecht bewerkte stukken land zowel gebruikt werden als weiland als voor het verbouwen van gewassen. Door de slechte kwaliteit van deze stukken grond waren zij erg kostbaar.³⁸ De grenzen van deze gronden waren bovendien lang niet altijd duidelijk vastgelegd waardoor conflicten tussen grondbezitters soms onvermijdelijk waren. Het is in deze twisten dat de lokale machtshebbers in Zuid - Italië gebruik maakten van struikroverbendes om mensen af te persen, te bedreigen of te dwarsbomen.³⁹ In opstanden van boeren als gevolg van bijvoorbeeld voedselschaarste vochten de *briganti* soms aan hun zijde maar niet zelden werden zij door de lokale adel ook

---

³⁵ Enzo Ciconte, *Banditi e Briganti, Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento* (Catanzaro 2011) 103 – 104.

³⁶ Steven C. Hughes, *Crime, disorder and the Risorgimento: The politics of policing in Bologna* (Cambridge 1994) 42 – 43.

³⁷ Enzo Ciconte, *Banditi e Briganti, Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento* (Catanzaro 2011) 121 – 123.

³⁸ Ibidem, 79 – 80.

³⁹ Ibidem, 82 – 83.

ingehuurd om de boeren juist tegen te houden.⁴⁰ Alhoewel men in Italië het beeld had van struikrovers als onafhankelijke en buiten de samenleving levende lieden, stonden bepaalde bendes dus in dienst van lokale machtshebbers. Deze voorzagen de bandieten van wapens en andere middelen, bovendien gaven zij hen toestemming om in bepaalde streken te mogen roven. Er zou een vergelijking getrokken kunnen worden tussen *briganti* en de kapers uit de vroegmoderne periode die op zee met toestemming van verschillende machtshebbers vijandelijke schepen mochen plunderen.⁴¹

Tot de late achttiende eeuw stonden struikrovers in Italië vooral bekend als *banditi*. Deze term stamde al uit de Middeleeuwen en er werden personen mee bedoeld die voor verschillende misdaden verbannen waren uit hun stad of boerengemeenschap. In Italië noemde men dit *bandire* of *mettere al bando*, wat beiden letterlijk verbannen betekent. Verbannen personen werden in veel gevallen van hun eigendommen ontdaan en verdwenen uit de samenleving.⁴² Uiteraard koos slechts een deel van deze mensen voor het pad van de struikrover, maar in Italië betrof dat nog altijd tamelijk veel personen.

De term *brigante* ontstond in Italië pas aan het einde van de achttiende eeuw met de invasie van de Fransen onder Napoleon. Het is een vertaling van het Franse woord *brigand*, wat letterlijk rover betekent. De Fransen die Italië binnenvielen duiden met de term *brigands* niet alleen gewone struikrovers aan maar ook iedere opstandeling tegen het Franse regime. De Italiaanse vertaling *brigante* zou vervolgens in Italië in zwang blijven om struikrovers mee aan te duiden. Na Frans voorbeeld zouden de Piemontezen tijdens het *Risorgimento* hier ook alle opstandelingen en verzetstrijders mee aanduiden die zich keerden tegen het eenwordingsproces. De term *brigante* werd daarmee in Italië als een politiek instrument gebruikt. Veel mensen wensten niet als rover bestempeld te worden aangezien dat volgens de verhalen wrede en gewetenloze lieden zouden zijn. Het beeld van *briganti* in Italië was echter ambivalent.⁴³

Ondanks de negatieve visies en beschrijvingen toonden visuele representaties in de vroege negentiende eeuw ook een ander aspect van deze lieden. Vooral tussen 1790 en 1850 werden er veel schilderijen, gravures en tekeningen gemaakt waarop, naar de smaak van de tijd, een geromantiseerd beeld van de *briganti* wordt weergegeven. Deze afbeeldingen dienden vooral om het avontuurlijke en onafhankelijke leven van de *briganti* weer te geven

---

⁴⁰ Ibidem, 81.

⁴¹ Francesco Gaudio, *Dalla visione romantica alla realtà. Il brigantaggio meridionale nella prima metà dell'Ottocento*, uit Rivista di ricerche Storiche jaargang 25 n.1 (2006) 43.

⁴² Enzo Ciconte, *Banditi e Briganti, Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento* (Catanzaro 2011) 23 – 25.

⁴³ Ibidem, 63 – 64.

zoals men zich dat in het collectieve gedachtegoed voorstelde. Zij worden vaak afgebeeld als flamboyante figuren gehuld in mooie kleding met felle kleuren. Zij dragen hoge hoeden en dragen sieraden als kettingen en oorbellen. Kruisjes in gespen of op kettingen waren een veelvoorkomend verschijnsel op deze afbeeldingen als symbool voor het vrome karakter van de bandieten. De meeste *briganti* hebben lange donkere bakkebaarden of snorren en zeker geen lelijke gezichtskenmerken. Zij staan vaak in heroïsche poses in een idyllisch landschap vergezeld door hun mooie vrouwen die loyaliteit uitstralen. De criminele activiteiten van de *briganti*, bijvoorbeeld berovingen en ontvoeringen worden op dezelfde geromantiseerde wijze gerepresenteerd. Ook tonen sommige afbeeldingen een heroïsche strijd tegen het Italiaanse leger.⁴⁴

Rond het midden van de negentiende eeuw raakten dit soort afbeeldingen steeds meer in onbruik, vooral dankzij de snelle opkomst van de fotografie. Op foto's werd een veel ruwer en realistischer beeld weergegeven van de *briganti*. Sommige van hen hebben enigzins een flamboyante uitstraling dankzij hoedjes met veren en lange sjaaltjes maar de meesten zijn eenvoudig gekleed, sommigen zelfs armoedig. In plaats van felle kleuren dragen zij vooral donkere kleding, minder opvallend in de bossen of rotsachtige streken van de Appenijnen. De *briganti* hebben op deze foto's vaak een serieuze of zelfs sombere blik in hun ogen. Velen hebben inderdaad snorren en baarden maar dat heeft waarschijnlijk meer met de mode van de tijd te maken dan met een identificering als *brigante*. Mannen en vrouwen worden apart van elkaar gefotografeerd. De vrouwen dragen op deze foto's eenvoudige jurken en rokken maar vooral ook wapens wat zou betekenen dat zij ook een actieve rol hadden in de roversactiviteiten.⁴⁵

Wat voor soort mensen de negentiende eeuwse *briganti* precies waren is vaak moeilijk te achterhalen door een gebrek aan persoonlijke biografiën. Zij behoorden in ieder geval tot verschillende sociale klassen en zowel mannen als vrouwen vervulden de rol van de *briganti*. Velen van hen waren oorspronkelijk bedelaars, landlopers, boeren en arbeiders die door erbarmelijke economische omstandigheden gedreven werden om struikrovers te worden. Daarnaast sloten verarmde edellieden en priesters zich ook aan bij bendes, waar zij meestal een leidinggevende rol kregen.⁴⁶ Vanaf 1860 werden de rangen van de *briganti* verder aangevuld door voormalige soldaten en officieren uit het verslagen leger van de Napolitaanse

---

⁴⁴ Francesco Gaudio, *Dalla visione romantica alla realtà. Il brigantaggio meridionale nella prima metà dell'Ottocento*, uit Rivista di ricerche Storiche jaargang 25 n.1 (2006) 44 – 45.

⁴⁵ Ibidem, 45 – 46.

⁴⁶ Enzo Cicone, *Banditi e Briganti, Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento* (Catanzaro 2011) 15 – 16.

Bourbons.⁴⁷ Daarnaast zochten ook veel deserteurs uit het nieuwe Italiaanse nationale leger hun geluk onder de *briganti*. De Italiaanse regering had immers sinds de eenwording de dienstplicht voor alle volwassen mannen ingevoerd en niet iedereen zag het zitten om voor koning Viktor Emanuel II te gaan vechten.⁴⁸ Een sterk nationaal eenheidsgevoel was, ondanks de eenwording van het land, nog ver te zoeken onder de meeste bewoners van Italië.⁴⁹

Dit nationale eenheidsgevoel liet nog langer op zich wachten doordat na 1860 handlangers van zowel de verjaagde Bourbons als van de Paus in de zuidelijke streken actief waren om daar anti – regerings propaganda te voeren onder de ongeletterde bevolking.⁵⁰ De soldaten en politici uit het noordelijke Piëmont werden in het zuiden vooral gezien als buitenlandse bezetters die maar weinig gemeen hadden met de mensen daar.⁵¹ Wat sterk meespeelde was ook de taalbarrière aangezien de meeste Italianen tot het begin van de twintigste eeuw slechts hun eigen dialect spraken. Onder de Piëmontezen van hogere komaf, waaronder militaire officieren, was het zelfs gebruikelijk om Frans onder elkaar te spreken.⁵² De culturele verschillen aan een kant en de geforceerde assimilatie van Zuid – Italië zorgde uiteindelijk voor een gespannen situatie wat zou leiden tot het *Brigantaggio Postunitario*.

In Turijn dacht men dat de *briganti* vochten voor de Paus, de voornaamste tegenstander van het liberalisme in Italië, en voor de terugkeer van hun voormalige Napolitaanse koning Frans II van het huis Bourbon.⁵³ Uiteraard is het niet bekend of alle *briganti* dit doel ook echt voor ogen hadden maar de meesten deelden wel hun afgunst voor de regering in Turijn. Zij werden in ieder geval op grotere schaal beïnvloed door politieke twisten ten opzichte van de bandieten uit eerdere eeuwen.⁵⁴ Wel bleven de *briganti* net als hun voorgangers vooral actief in hun geboortestreek en opereerden de bendes onafhankelijk van elkaar. Er was zeker geen sprake van een gezamenlijk verbond tussen alle bendes in Zuid – Italië.⁵⁵ Soms wisten charismatische bendeleiders echter een grote groep volgelingen achter zich te krijgen zoals in het geval van Carmine Crocco, een *brigante* uit Basilicata en mogelijk de meest tactische bandiet uit het *Risorgimento*. Het lukte deze eenvoudige maar intelligente landarbeider om in een korte tijd de leiding te krijgen over circa 2000 man. Zijn bende was tergelijktijd berucht

---

⁴⁷ Frederick Schneid, *The Second war of Italian Unification 1859 – 1861* (New York 2012) 42 – 43.

⁴⁸ Ibidem, 44.

⁴⁹ Christopher Seton Watson, *Italy from liberalism to fascism: 1860 -1925* (Londen 1967) 30.

⁵⁰ Gigi di Fiore, *controstoria dell'unità d'Italia: Fatti e misfatti del Risorgimento* (Milaan 2012) 260 -261.

⁵¹ Ibidem, 270.

⁵² Ibidem, 271.

⁵³ Ibidem, 218.

⁵⁴ Luciano Priori Friggi, *Briganti contro L'Italia*, (Perugia 2013) 80.

⁵⁵ Ibidem, 82.

en befaamd en onder de leden was er sprake van een grote cohesie. Een dergelijk grote bende was echter wel een uitzondering en de meeste groepen *briganti* telden aanzienlijk minder leden.⁵⁶

Bendes zoals die van Crocco maakten in het dwarsbomen van de Italiaanse regering gebruik van verschillende tactieken. Zo saboteerden zij watervoorzieningen, vernietigden zij graanmolens en sneden zij telegraaf lijnen door.⁵⁷ Wanneer de *briganti* het op mensen gemunt hadden dan kozen zij hun slachtoffers in veel gevallen zorgvuldig uit. Voornamelijk ambtenaren in dienst van de nieuwe regering werden beroofd, ontvoerd of vermoord. Zo waren bijvoorbeeld grootgrondbezitters, notarissen, belastinginners en gemeentelijke politici evenals gewapende gendarmes en *carabinieri* allemaal potentiële slachtoffers. Veel van deze mensen behoorden tot de snel gegroeide middenklasse van Zuid – Italië die er, dankzij de liberale politiek van het nieuwe Koninkrijk, zowel economisch als politiek sterk op vooruit was gegaan.⁵⁸

Behalve Italianen werden ook buitenlandse reizigers soms het slachtoffer van de *briganti* aangezien er van deze personen werd gedacht dat zij altijd veel geld bij zouden hebben. Zo niet dan werden zij gegijzeld met als doel losgeld te verkrijgen. Door deze potentieel gevaarlijke situaties op de Italiaanse wegen plus door de onstabiele politiek daalde na 1861 vrijwel het aantal buitenlandse reizigers in Italië.⁵⁹

Voor zover bekend is vielen tijdens het *Risorgimento* de *briganti* zelden de lokale boerenbevolking lastig. Er heerste in sommige streken juist een beeld van hen als sociale bandieten die stalen van de rijken en gaven aan de armen, vergelijkbaar met de legende van ‘Robin Hood’.⁶⁰ Een goed voorbeeld was het verhaal van de *brigante* Gaetano Scartelli die in 1862 voor een rechtbank in de provincie van Caserta verscheen en oprecht vertelde wat hij en zijn bende met gestolen goederen hadden gedaan. Zij hadden de buit, bestaande uit belastinggeld, verdeeld onder de arme bevolking van de dorpen rondom Caserta. De rechtbank geloofde zijn verhaal niet en beweerde dat zij enkel roofden in naam van Frans II. Niet lang na de rechtzaak werd Scartelli alsnog terechtgesteld.⁶¹

---

⁵⁶ Enzo Ciconte, *Banditi e Briganti, Rivolta continua dal cinquecento all’ottocento* (Catanzaro 2011) 171 -172.

⁵⁷ Ibidem, 148.

⁵⁸ Luciano Priori Friggi, *Briganti contro L’Italia*, (Perugia 2013) 134 – 136.

⁵⁹ Ibidem, 137.

⁶⁰ Eric J.Hobsbawn, *Primitive Rebels: studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries* (Manchester 1959) 13 -14.

⁶¹ Ibidem, 180 -181.

Mogelijk waren er inderdaad meer bendes die deze reputatie eer aan deden maar hiervoor ontbreekt in veel gevallen concreet bewijs. Elke bende had zijn eigen *modus operandi* en zo ook een specifiek - eigen opstelling tegenover de bevolking. Wel waren de *briganti* en de boerenbevolking in Zuid - Italië enigzins afhankelijk van elkaar aangezien de boeren onderdak en voedsel aan de bandieten boden in ruil voor bescherming tegen represailles van Italiaanse soldaten. Van de boeren werd verwacht dat zij de schuillocaties van *debriganti* niet zouden doorgeven aan de autoriteiten.⁶²

Dit was geen probleem zo lang veel mensen in Zuid – Italië het leger uit het noorden zouden blijven zien als vreemde bezetters. De Italiaanse regering probeerde haar imago in het zuiden te verbeteren door de burgers er zo veel mogelijk van te overtuigen dat de *briganti* eigenlijk gevaarlijke lui waren en dat alleen de staat voor bescherming kon zorgen in de chaotische situatie.⁶³ Er verspreidden zich steeds meer verhalen over de *briganti* dat zij mensen zouden verminken door hun oren, neus of handen af te hakken. Ook zouden de *briganti* stelselmatig dorpen afgaan om jonge vrouwen te ontvoeren en te verkrachten. Of dit wel of niet op grote schaal heeft plaatsgevonden is echter de vraag. Alhoewel er zeker gevallen van extreem geweld door *briganti* bekend zijn, vooral tegen autoritaire figuren, zullen veel verhalen zoals in elk conflict flink uitvergroot zijn en bovendien zullen onmenselijke en wrede daden door beide partijen zijn gebruikt als afschrikmiddelen.⁶⁴ Er zijn in de periode van het *Brigantaggio* veel foto's gemaakt waarop Italiaanse soldaten zijn afgebeeld met naast hen de lijken van dode *briganti*. Op sommige foto's zijn verminkingen merkbaar op de lichamen die wijzen op een geweldadige aanpak van de bandieten. Er was onder de soldaten niet veel schaamte voor het doden van *briganti* en mogelijk werden zij dan ook als jachttrofeeën beschouwd.⁶⁵ Veel *briganti* die een levenslange gevangenisstraf kregen zouden bovendien met regelmaat martelingen hebben moeten ondergaan.⁶⁶ De Italiaanse regering had echter de middelen, bestaande uit onder meer kranten pamfletten en telegrafie, om extreme propaganda tegen de *briganti* te voeren zodat het doden van bandieten een rechtvaardige zaak zou lijken.⁶⁷

---

⁶² Gigi di Fiore, *Contro storia dell'unità d'Italia: Fatti e misfatti del Risorgimento* (Milan 2012) 209 – 210.

⁶³ Luciano Priori Friggi, *Briganti contro L'Italia*, (Perugia 2013) 164.

⁶⁴ *Ibidem*, 172 – 173.

⁶⁵ Michele Bisceglie, *1861 – 1871 Dieci anni di storia nascosti* (Cosenza 2011) 111 – 112.

⁶⁶ *Ibidem*, 94.

⁶⁷ Luciano Priori Friggi, *Briganti contro L'Italia*, (Perugia 2013) 166.

Omdat de situatie in Zuid – Italië er na enkele jaren steeds beroerder uitzag werd in 1863 de *Legge Pica* (de Pica wet) ingevoerd, vernoemd naar de politicus Giuseppe Pica. Hiermee werd er een staat van beleg verklaard in alle regio's waarin *briganti* op grote schaal actief waren. Deze wet gold dus alleen voor de regio's Abruzzes, Campanië, Basilicata, Calabrië en Apulië en in deze streken vonden grootschalige acties van het Italiaanse leger plaats. Alleen militaire rechtbanken mochten voortaan de *briganti* nog veroordelen en berechten. Hierop volgde meestal de doodstraf of een levenslange gevangenisstraf.⁶⁸ In werkelijkheid werden veel *briganti* ter plekke en zonder proces door soldaten gedood. Ook medeplichtigen die bijvoorbeeld onderdak boden aan *briganti* konden dankzij de *Legge Pica* gearresteerd en veroordeeld worden.⁶⁹ De leiders van de bendes werden soms in leven gehouden om hun volgelingen door middel van chantage de wapens neer te doen laten leggen.⁷⁰ De meeste bendes van *briganti* wisten dat zij in het nadeel zouden zijn tegen een professioneel leger van soldaten en kozen daarom zelden voor een directe aanval op het leger. De tactiek van de *briganti* was juist om het terrein in hun eigen voordeel te gebruiken en zo een guerillastrijd te voeren tegen de beter bewapende Italiaanse soldaten.⁷¹

De *Legge Pica* bleek ondanks vele arrestaties en terechtstellingen na twee jaar toch niet de gewenste resultaten op te leveren en werd in 1865 afgeschaft. Wel bleven delen van de zuidelijke regio's in staat van beleg tot circa 1871 toen er min of meer een einde kwam aan het *Brigantaggio Postunitario*. In de latere jaren was de situatie al een stuk rustiger geworden en veel belangrijke bendes waren reeds uiteengevallen.⁷² De bende van Carmine Crocco werd in 1865 definitief verslagen en zelf werd hij levenslang vastgezet.⁷³ De laatste grote bendes hielden zich vooral schuil in de grensgebieden tussen Italië en dat wat nog over was van de Pauselijke Staat. Daar streden zij volgens de regering nog in naam van de Paus en de Kerk. Pius IX zou echter zelf vanaf 1865 ook steeds vaker de *briganti* bestrijden door speciaal aangestelde eenheden, de *squadriglieri pontifici*, naar het grensgebied te sturen.⁷⁴ De Paus zag waarschijnlijk het einde van zijn staat naderen en wenste niet langer nog als roverhoofdman bestempeld te worden.

---

⁶⁸ Gigi di Fiore, *controstoria dell'unità d'Italia: Fatti e misfatti del Risorgimento* (Milaan 2012) 222 – 223.

⁶⁹ Michele Bisceglie, *1861 – 1871 Dieci anni di storia nascosti* (Cosenza 2011) 103.

⁷⁰ *Ibidem*, 105.

⁷¹ Enzo Ciconte, *Banditi e Briganti, Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento* (Catanzaro 2011) 165.

⁷² Christopher Seton Watson, *Italy from liberalism to fascism: 1860 -1925* (Londen 1967) 15 – 16.

⁷³ Enzo Ciconte, *Banditi e Briganti, Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento* (Catanzaro 2011) 178.

⁷⁴ Christopher Seton Watson, *Italy from liberalism to fascism: 1860 -1925* (Londen 1967) 17.

Het *Brigantaggio* in het zuiden van de Pauselijke Staat duurde nog voort tot de verovering van Rome door het Italiaanse leger in 1870. Daarmee waren de laatste binnenlandse grenzen in Italië verdwenen en kregen de autoriteiten een betere grip op het land.⁷⁵ De politieke situatie in Italië werd veel stabielier nadat de twee grootste tegenstanders van het Italiaanse Koninkrijk, namelijk de Paus en Frans II, definitief op de achtergrond waren verdwenen.⁷⁶

Zo kwam er een definitief einde aan de politieke macht van de oude vorsten van Italië en daarmee verdween ook alle hoop op een herstel van de situatie voor de eenwording. Voor degene onder de *briganti* die een politiek doel voor ogen hadden, betekende dit het einde van hun missie. Zij hadden nog maar weinig motivatie over om door te vechten voor een zaak die als verloren werd beschouwd en legden de wapens neer of beperkten hun activiteiten tot kleinschalige overvallen.⁷⁷ Weer andere *ex - briganti* volgden aan het einde van de negentiende eeuw de grote stroom Italiaanse migranten richting Noord en Zuid – Amerika.⁷⁸ Er zouden tot in de vroege twintigste eeuw hier en daar nog struikroverbendes actief zijn in Zuid – Italië maar nooit meer op dezelfde wijze en schaal als in het decennium 1861 - 1871.⁷⁹

Alhoewel het tijdperk van de *briganti* zijn hoogtij had gezien bleven zij onder de bevolking nog voortleven in talloze verhalen, legendes, liederen en in de afgelopen vijftig jaar ook films. Zij staan bij een relatief grote groep Zuid - Italianen zelfs bekend als de eerste partizanen van het land. Schilderijen en beeldjes van beroemde *briganti* kan men nog aantreffen bij sommige Zuid – Italiaanse families.⁸⁰

In Noord – Italië bleven de *briganti* in het collectieve geheugen lange tijd voortleven als een vertekend voorbeeld van de “zuiderlijke achterlijkheid en inferieuriteit”. In de afgelopen decennia is er ook daar echter een veel objectievere en begripvolle visie gekomen op deze historische rovers.⁸¹

---

⁷⁵ Ibidem, 18.

⁷⁶ Gigi di Fiore, *controstoria dell'unità d'Italia: Fatti e misfatti del Risorgimento* (Milaan 2012) 362.

⁷⁷ Enzo Ciconte, *Banditi e Briganti, Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento* (Catanzaro 2011) 182 – 183.

⁷⁸ Michele Bisceglie, *1861 – 1871 Dieci anni di storia nascosti* (Cosenza 2011) 120.

⁷⁹ Ibidem, 144.

⁸⁰ Luciano Priori Friggi, *Briganti contro L'Italia*, (Perugia 2013) 256.

⁸¹ Ibidem, 257.

Het *Brigantaggio* gezien door Nederlanders

In de historiografie is er veel aandacht besteed aan de verschillende visies die de Italianen hadden over de *briganti* en hoe deze zich ontwikkelden in de loop der tijd. Zoals uit de *Status Quaestionis* is gebleken, is er minder onderzoek gedaan naar de buitenlandse receptie van de roversbendes, en in het geheel niet, naar wat men in Nederland wist en dacht van deze bandieten tijdens het *Risorgimento*. In dit hoofdstuk worden daartoe verscheidene geschreven bronnen geanalyseerd: drie reisverslagen en verscheidene tijdschrift – en krantenartikelen. Een belangrijke vraag die daarbij centraal staat is of en in hoeverre de representaties in deze bronnen met elkaar overeenstemmen, en ook hoe deze zich verhouden tot de gangbare verbeeldingen van de *briganti* in Italië zelf die in het vorige hoofdstuk uiteen zijn gezet.

Briganti in Nederlandse reisverslagen

Het Koninkrijk Nederland verkeerde rond 1861 in tegenstelling tot Italië in een veel stabielere periode en had sociale obstakels zoals die in Zuid - Europa reeds overwonnen. Op de Nederlandse plattelandswegen kwamen struikrovers halverwege de negentiende eeuw niet meer voor en alleen door naar het buitenland te reizen kon men nog soortgelijke rovers tegenkomen.⁸² Aangezien in de negentiende eeuw de meeste Nederlanders niet de mogelijkheid noch het geld hadden om een verre reis naar Italië te maken, zal hun beeld van Italiaanse bandieten vooral gevormd zijn door de beschrijvingen van anderen. Voordat in Zuid – Italië het *Brigantaggio Postunitario* weidverspreid raakte en het fenomeen de internationale nieuwsberichten zou halen waren beschrijvingen van Italiaanse bandieten vooral te vinden in reisverslagen.

Het in 1834 geschreven, reisverslag van Gerhardus Heinrich Nagel (1795 – 1861) is het eerste verslag dat vermelding verdient. Hij schrijft in dit reisverslag dat bandieten in Italië actief zijn in dorpen en streken waar de landbouw niet modern en intenfief is. Ook moesten er genoeg bossen, grotten of andere natuurlijke verstopplaatsen zijn wilden een bende rovers verborgen blijven. Het is overigens de vraag of de auteur zelf ooit de *briganti* in levende lijve heeft gezien aangezien zijn beschrijvingen sterk overheen komen met de geromantiseerde representaties van struikrovers die zo populair waren in de vroege negentiende eeuw. Hij beschrijft ze als flamboyante mannen met snorren, bakkenbaarden en lange haren. Ook noemt hij de versierde hoeden en de sieraden die de *briganti* altijd zouden dragen. De aard van deze bandieten werd door Nagel beschreven als een paradox tussen woestheid en “vroom

---

⁸² John A. Davis, *Conflict and control: Law and order in nineteenth century Italy* (New Jersey 1988) 123 – 124.

bijgeloof”.⁸³ Dit komt vrij sterk overheen met de algemene beeldvorming over het temperament van Zuid – Italianen.⁸⁴

Een reisverslag waarin de auteur dieper dolf in de aard van de *briganti* is dat van Jacob Geerts (1825- 1897). Na aanleiding van zijn reis naar Italië in 1850 schreef hij over de indrukken die vooral de zuidelijke streken van het schiereiland op hem hadden gemaakt. Alhoewel hij, zoals de meeste reizigers, veel lof had voor de historie en cultuur van Italië als geheel, beschreef hij het zuiden als een woest en primitief land. Bovendien had hij in tegenstelling tot Nagel wel een persoonlijke ervaring met rovers gehad. Hij werd onderweg van Rome naar Napels door *briganti* aangehouden en beroofd van zijn geld. Dit gebeurde in de plaats *Itri* wat al enkele decennia een bolwerk van bandieten scheen te zijn, aldus Geerts: “[...] *Met een woord, Itri is de afschuw der vreemdelingen, de schande der inboorlingen en de verblijfplaats der bandieten [...]*”.⁸⁵

De boodschap was duidelijk: *Itri* is een plek waar een reiziger beter weg kan blijven. Nadat Geerts zijn reis had kunnen voortzetten kwam hij aan in Napels. Daar sprak hij verschillende mensen die hem allemaal hetzelfde te vertellen hadden over het soort bandieten dat hij was tegengekomen:

“[...] *In de Napolitaansche hoofdstad werd mij verteld dat de weg tussen Napels en Rome sedert eene eeuw al zeer onveilig gemaakt werd door de afschuwelijkste bandieten, die zich in de gebergten ophielden, natuurlijk zonder enige vrees voor het jegens hen zoo vaderlijke gouvernement, dezer landen, het welk, in plaats van hen te straffen, den roof met hen scheen te delen [...]*”.⁸⁶

Uit deze tekst konden de lezers van zijn reisverslag opmaken dat de bandieten in Zuid – Italië niet alleen gevaarlijke lui waren maar ook dat zij, volgens de Italianen zelf, door de Napolitaanse autoriteiten met rust werden gelaten en zelfs gesteund werden in hun roversactiviteiten. Groot is de kans dat veel lezers hierdoor gedemotiveerd raakten om binnen Italië verder dan Rome te reizen. Zuid – Italië was überhaupt vóór de aanleg van spoorwegen

---

⁸³ Heinrich Gerhardus Nagel, *De bandieten en rovers in Spanje en Italië en elders*, volume 2 (1834) 25 – 28 (www.google.com/books).

⁸⁴ John Dickie, *Darkest Italy: The nation and stereotypes of the Mezzogiorno 1860 – 1900* (New York 1999) 6.

⁸⁵ Jacob Geerts, *Italië en de Italianen, herinneringen uit mijn verblijf in Italië gedurende de jaren 1849 - 1850*, vierde en laatste deel (Leeuwarden 1862) 14 (www.dbnl.org).

⁸⁶ *Ibidem*, 28.

nog geen populaire bestemming voor de meeste reizigers.⁸⁷

Het feit dat het in Zuid – Italië zou wemelen van de bandieten werd opnieuw bevestigd in het reisverslag van ene Johan Hendrik Beucker Andreae (1811 – 1865). Zijn reis naar Italië vond in 1856 plaats. Alhoewel Beucker niet veel specifieke informatie over de *briganti* geeft viel het hem wel op dat hoe zuidelijker hij zich begaf in Italië, hoe meer mensen hem waarschuwden voor struikoverij:

“[...] *Mijn angst voor de Romeinsche bandieten bleek tevergeefs te zijn, toen ik in mijn verblijf in de eeuwig stad er geen enkel tegenkwam, wel waarschuwden velen mensen mij, mocht ik mijn reis voortzetten richting Napels, dat bandieten daar in overvloed te vinden zijn [...]*”⁸⁸

De auteur spreekt hier ook over “Romeinse bandieten” waarmee geïmpliceerd wordt dat er ook in Rome veel roversvertoefden. Uiteraard weten we niet of de auteur daar echte *briganti* mee bedoeld of simpelweg dieven zoals die in elke grote negentiende eeuwse stad te vinden waren. Wel viel hem in de loop van zijn reis op dat veel Italiaanse mannen op het platteland wapens bij zich droegen. In een specifiek geval was hij bang met rovers te maken te hebben:

“[...] *Na een uur gereden te hebben, vermeenden wij door het eerste rooveravontuur verrast te worden. Drie gewapende mannen kwamen ons te gemoet. Zij hadden zoo geheel en al het uiterlijk voorkomen van bandieten, dat wij ons reeds gereed maakten om, of ons manmoedig te verdedigen of onze armoedige reispenningen af te geven.[...] Doch ongedeed vervolgd en wij onze reis, na elkander wederzijds met een buongiorno begroet te hebben [...]*”⁸⁹

Waarom deze mannen wapens droegen kon Beucker niet achterhalen, mogelijk om zichzelf te verdedigen tegen *briganti*. Misschien waren zij het zelf wel maar zagen zij geen interessante buit in onze reiziger. Hoe dan ook, de reis van Beucker verliep verder rustig.⁹⁰

Uit deze verschillende reisverslagen blijkt dat sommige Nederlandse reizigers van te voren al enige verwachting hadden bij dat wat zij konden aantreffen in de plattelandstreken van Zuid – Italië. Andere reizigers daarentegen waren eerder verbaasd dat daar nog zoveel bandieten rondliepen en er weinig aan gedaan werd. De Nederlanders die thuis deze verhalen lazen kregen enigzins een beeld van wat voor lieden de *briganti* waren maar binnen de reisverslagen vormen deze bandieten een deelonderwerp. Het was afhankelijk van de auteur hoeveel tekst hij aan hen zou besteden in zijn reisverslag. De meeste reizigers schreven vooral

---

⁸⁷ John Dickie, *Darkest Italy: The nation and stereotypes of the Mezzogiorno 1860 – 1900* (New York 1999) 26.

⁸⁸ Johan Hendrik Beucker Andreae, *Herinneringen aan Italië*, (Leeuwarden 1856) 80 (www.google.com/books).

⁸⁹ Ibidem, pp. 102.

⁹⁰ Ibidem, pp. 104.

over de reeds bekende culturele aspecten van Italië. Reisverslagen waren dus niet het meest ideale middel om informatie over de *briganti* te verkrijgen vanwege hun subjectieve en gelimiteerde opzet.

Briganti in (wetenschappelijke) tijdschriften

In wetenschappelijke tijdschriften kon men rekenen op een veel uitgebreidere benadering van het onderwerp. Zeker na 1861 verschenen er meer artikelen in Nederlandse bladen waarin specifiek het *Brigantaggio* in Zuid – Italië werd beschreven.

Een zeer goed voorbeeld hiervan is te vinden in het tijdschrift *Vaderlandse Letteroefeningen* dat ook wel bekend was onder de naam *Tijdschrift van kunsten en wetenschappen*. Het gaat hier om een van de meest toonaangevende literair – culturele tijdschriften in het Nederland van de negentiende eeuw. Een anonieme auteur publiceerde in 1861 in dit tijdschrift een artikel dat een verklaring probeerde te geven aan de plotselinge toename van struikroverij in Zuid - Italië. De situatie aldaar wordt beschreven als een burgeroorlog tussen absolutisme en constitutionele vrijheid, waarin de *briganti* volgens de auteur opkamen voor de eerste bestuursvorm. De *briganti* zouden volgens de auteur in het oude Koninkrijk der Beiden Siciliën altijd een staat binnen een staat hebben gevormd waar zij van relatief veel vrijheid genoten en zelden hard werden bestreden door de autoriteiten.⁹¹ Zulke bandieten konden alleen nog bestaan in een staat waar een despotiek en ongecentraliseerd gezag heerste. De auteur gaat zelfs zo ver als het beweren dat er van oudsher een sympathie bestond tussen de rovers en de autoriteiten:

“[...] bestond er nogtans tusschen het rooverwezen en het koninklijke gezag eene geheime sympathie, die zich daaruit laat verklaren, dat het Napelsche absolutisme en het rooverwezen op dezelfde grondslagen rusten: verachting der wet en de willekeurige beschikking over der menschen leven en goed [...]”.⁹²

Deze beschrijving komt sterk overeen met wat Jacob Geerts elf jaar eerder melden in zijn reisverslag maar dan uitgebreider. Zou de anonieme auteur van het tijdschrift mogelijk inspiratie hebben gehaald uit het reisverslag van Geerts? Hij voegt daar in ieder geval aan toe dat de Koning van Napels zelf niets hoefde te vrezen van de *briganti* :

---

⁹¹ A. Van der Mast, onder regie van, *De rovers in Zuid – Italië*, Uit Vaderlandse Letteroefeningen of Tijdschrift van kunsten en wetenschappen, mengelwerk voor 1861, serie een, deel twee (Gorinchem 1861) 797 (dbnl.org).

⁹² Idem.

“[...] *De bandieten hadden het immers niet op den troon, maar alleen op de bezittingen der gewantroude adellijke en burgers gemunt [...]*”⁹³

De *briganti* waren dus de favoriete middelen van de Koning om opstandige burgers en edellieden mee te straffen in ruil voor hun vrijheid. Dat zou volgens de auteur de reden zijn waarom de nieuwe Italiaanse staat zo veracht werd door deze bandieten:

“[...] *Bij een zodanige staat van zaken is het te begrijpen, dat de banden van het eigenbelang de rooverbenden hechten aan de verdreven dynastie. De val van deze moet noodwendig op hunnen eindelijke verdelging uitloopen. Vandaar de strijd om zelfbehoud dien zij voeren tegen den nieuwen regeerder des lands [...]*”⁹⁴

Alhoewel de auteur van het artikel geen duidelijk negatieve of positieve kenmerken aan de *briganti* koppelt, impliceert hij wel dat zij pragmatische opportunisten waren. De lezer van dit artikel zal ongetwijfeld hebben gedacht dat de *briganti* niet zozeer uit een sterk plichtsgevoel richting hun voormalige vorst vochten, maar juist voor het behoud van een samenleving waarin zij op makkelijke wijze en zonder een zware straf hun geld konden verdienen. In dat geval was eigen belang het enige wat hen dreef.

Een vergelijkbaar artikel werd gepubliceerd in 1865 in het tijdschrift *Onze Tijd*, een medium dat berichtte over gevarieerde actuele onderwerpen. Ook van dit artikel ontbreekt de naam van de auteur, Deze is in ieder geval weinig lovend over de situatie in het Zuid - Italië:

“[...] *De toestand in Zuid – Italië is de laatsten jaren erg achteruit gegaan en men weet niet of dit de schuld is van de regering of van het volk. Het brigantisme zorgt in ieder geval voor veel problemen. De meesten van deze briganten komen voort uit de lagere sociale klasse waartoe de meeste Zuid – Italianen behoren ,zij roven en plunderen naar willekeur. Het volk is angstig en ongeletterd en het recht van de sterkste heerst.*”⁹⁵

In deze korte beschrijving valt een aspect op. Dit is een van de weinige Nederlandse teksten waarin *briganti* ook letterlijk wordt vertaald als “briganten” in plaats van het gebruikelijke “bandieten”. Misschien wil de auteur daarmee de *briganti* onderscheiden van gewone rovers uit Italië. De auteur beschrijft hen in ieder geval als onruststokers die misbruik maken van de heersende angst onder de bevolking van Zuid – Italië. Hij is echter niet overtuigd of de

---

⁹³ Ibidem, 798.

⁹⁴ Ibidem, 799.

⁹⁵ *Italië sedert den dag van Aspromonte*, uit *Onze tijd: merkwaardige gebeurtenissen onzer dage*, naam artikel serie vier, deel 35 (Amsterdam 1865) 146 (www.google.com/books).

chaotische situatie ook hun schuld is of dat van de regering.

Tot nu toe bieden de wetenschappelijke artikelen weliswaar een kijkje op de rol van de *briganti* in de samenleving maar de schrijvers gaven weinig subjectieve beschrijvingen van het fenomeen.

De schrijver en dichter Johan Jacob Antonie Goeverneur (1809 – 1889) schreef in 1866 in het tijdschrift *De Huisvriend*, een blad waarvan hij zelf medeoprichter was, het verhaal van een beruchte ontvoering datzelfde jaar. *De Huisvriend* bevatte verhalen uit diverse landen en over allerlei onderwerpen zowel waargebeurd als fictief. Het was een tijdschrift gericht op een breder publiek dan wetenschappelijke tijdschriften uit die tijd.

De ontvoering waar Goeverneur over schreef was vermoedelijk een ware gebeurtenis. Een Brit van Nederlandse komaf, Mr. Moens, werd in 1866 ontvoerd door *briganti* in de bergen van Abruzzo en verbleef als gijzelaar enkele maanden onder hen. Goeverneur geeft toe dat het verhaal van Mr. Moens onder de *briganti* zijn algemene visie op bandieten deed veranderen :

“[...] Al zulke poëtische rooversgestalten van edelen aanleg en fijne beschaving, welke alleen onweerstaanbare vrijheidsliefde naar de bosschen dreef, om het onrecht te wreken, waarmede de sterke op den zwakke, de rijke op den arm, de bevooregte klasse op de paria's der maatschappij drukt, zoekt men heden ten dage te vergeefs, en ze hebben misschien ook nooit anders dan in het sprookjesland en in de opsierende overlevering des volks geleefd [...]”.⁹⁶

Hiermee maakt hij simpelweg duidelijk dat edele bandieten zoals “Robin Hood” tot het verleden behoren of waarschijnlijk nooit hebben bestaan en enkel thuis horen in mythes en legendes. Zij leven in ieder geval niet in Italië volgens de auteur. Wat voor iemand de moderne Italiaanse bandiet is wordt verder in de tekst beschreven:

“[...] De moderne rover, zoals hij staat en gaat, is, met onbevooroordeeld oog beschouwd, een geheel ander schepsel. Hij is een berooide, ruwe, gemeene schoeltje, wiens leven een eeuwige pijn is, die van angst krimpt, als de soldaten hem op de hielen zitten en die zijne heldendaden alleen met overmagt tegen weerloze reizigers bedrijft, een schurftige dief, die zijn gevangenen kousen, hemden en zelfs den laatste hap brood ontnemt [...] een onbeschrijfelijk morsige kerel, vol beestachtige brutaliteit tegen de vrouwen [...] Zoo althans wordt de hedendaagse

---

⁹⁶Johan Jacob Antonie Goeverneur verzameld door, *Mr. Moens onder de rovers*, uit *De Huisvriend: Gemengde lectuur voor burgers in stad en land*, volume 24 (Leiden 1866) 166 (www.google.com/books).

*Italiaansche bandiet door een britsche reiziger, geboren Nederlander. Mr moens, afgeschilderd [...]*⁹⁷

De auteur laat in deze lange beschrijving duidelijk weten dat, op basis van het persoonlijke verhaal van Mr. Moens, de *briganti* geen lieverdjes waren. Volgens de gegijzelde Brit toonde de *briganti* geen galanterie of heldendomd zoals in de verhalen wel verteld werd. Hij beschrijft alleen hebzucht, nood en vrees als drijvende motieven.⁹⁸ Ook het uiterlijk van deze bandieten kwam niet overeen met dat wat afgebeeld werd op bijvoorbeeld schilderijen:

“[...] *Hun kledij was simpel en armoedig. Zij wasten zich zelden en roken erg sterk [...]*”⁹⁹

In de beschrijving komt naar voren dat deze bende Mr. Moens niet wreed behandelden maar ook niet uitzonderlijk goed:

“[...] *Over het geheel had Moens, geen reden, om zich over de wijze waarop hij behandeld werd, te beklagen. Op twee na, betoonden al de overigen zich vriendelijke en deelden hun karig voedsel getrouwelijk met hem. Wel is waar bleef de gevangenschap altijd een hard lot [...]*”¹⁰⁰

Uiteindelijk zou Mr. Moens door middel van losgeld worden vrijgekocht en kon hij veilig naar huis terugkeren nadat de *briganti* hem te paard naar Napels hadden gestuurd.¹⁰¹ Uit deze tekst is gebleken dat het verhaal van Mr. Moens voor mensen als Goeverneur het romantische beeld dat zij hadden van Italiaanse rovers drastisch veranderde. Zij werden nu gezien als armoedige, ruwe en laffe bandieten met slechts een basis dosis aan fatsoen. De *briganti* waren echter nog niet de bloeddorstige moordenaars of patriottische helden uit de Nederlandse kranten van deze tijd.

---

⁹⁷ Idem.

⁹⁸ Idem.

⁹⁹ Ibidem, 169.

¹⁰⁰ Ibidem, 167.

¹⁰¹ Ibidem, 170.

Briganti in Nederlandse kranten

Het is juist in de kranten van het decennium 1861 – 1871 dat de grootste verscheidenheid aan visies op de Italiaanse *briganti* te vinden is. Kranten werden immers veel sterker door de politiek beïnvloed en waren vaker gericht op een specifiek publiek met eigen maatschappelijke idealen. De kranten zijn belangrijk voor een bredere visie op het *Brigantaggio*, in tegenstelling tot de reisverslagen en de wetenschappelijke tijdschriften die in de negentiende eeuw door slechts een gering percentage van de Nederlandse bevolking werden gelezen. Met name de tijdschriften waren vooral gericht op een publiek uit de middenklasse¹⁰². Kranten daarentegen waren halverwege de negentiende eeuw beschikbaar voor een groter deel van de Nederlandse bevolking.¹⁰³

In het decennium 1861 – 1871 wordt er in de Nederlandse pers vrij geregeld gesproken over de *briganti*. Het onderwerp wordt vaker besproken in de periode 1861 - 1865 vergeleken met de periode 1866 – 1871. In deze tweede fase neemt de interesse ervoor sterk af. De meeste Nederlandse kranten kunnen met betrekking tot het *Brigantaggio* in twee groepen worden verdeeld. Aan een kant staan vooral de katholieke kranten terwijl aan de andere kant de liberale en protestantse kranten vertegenwoordigd worden. Uit het onderzoek zal blijken waarom dit zo is. Een minderheid wordt daarnaast nog gevormd door kranten die zich in de negentiende eeuw als neutraal profileerden. De eerste meldingen van *briganti* in de Nederlandse kranten komen reeds uit de zomer van 1861, slechts enkele maanden na de proclamatie van het nieuwe Italiaanse Koninkrijk.

De liberale en protestantse kranten

In veel liberale kranten werd de situatie in Zuid – Italië als troosteloos en gevaarlijk beschreven. Een goed voorbeeld hiervan is te halen uit het *Nieuw Amsterdamsch handels – en effectenblad* van 11 juli 1861:

“[...] *De toestand van Zuid – Italië is hoogst bedroevend, en de gruwelen die er gepleegd worden gaan elke verbeelding te boven. De oorzaak daarvan ligt in de demoralisatie van een ontslagen leger, dat door een onwaardig hof gevorwen, te vorige jare voor Garibaldi vlugte en thans, nu over het land verstoot is, alle mogelijke gruweldaden pleegt, en ook wel zal blijven plegen, totdat het vernietigd zal zijn. Het Napelsche volk heeft daarmede niets*

---

¹⁰² Marita Mathijssen, *Het literaire leven in de negentiende eeuw*, (Groningen 1987) 26.

¹⁰³ W. van den Berg, Henk Eijssens en Ton van Kalmhout, onder regie van, *Haarlemse Kringen: vijftien verkenningen naar het literair – culturele leven in een negentiende eeuwse stad* (Hilversum 1993) 104.

gemeens, en is er zelf het offer van, zoodat er rust en tevredenheid in het land zou heerschen, indien de ontslagen soldaten niet zo gruwelijk huishielden.[...]”¹⁰⁴

Interessant is dat in dit krantenartikel er geen overeenkomst lijkt te zijn tussen de *briganti* en de gewone bandieten die er altijd al waren geweest in Zuid – Italië. Zij zijn noch traditionele rovers, noch arme boeren die opkomen voor de belangen van het volk of dat van hun voormalige koning. De krant beschijft hen juist als gedemotiveerde ex – soldaten uit het leger van de Bourbons die, na een vernderende nederlaag tegen Garibaldi’s leger, over het land zwerven en willekeurig plunderen. De bevolking van Zuid – Italië zou het meeste lijden onder de gruweldaden van de *briganti*. Deze laatste zouden bijzonder laf zijn in een direct gevecht met het Italiaanse leger en dat zoveel mogelijk vermijden:

“[...] *De Italiaansche strijdkrachten zijn sterk genoeg om aan de rustenverstoring een einde te maken, de bandieten wagen het slechts uiterst zelden, zich in een gevecht met de geregelde troepen in te laten [...]*”¹⁰⁵

De lafheid van de *briganti* komt in meerdere kranten van dat jaar naar voren zoals in de *Bredasche courant* van zeven juli 1861:

“ [...] *De rovers zijn vaak laaghartig maar zij worden stoutmoedig door de vrees van de bevolking. Zodra zij ook maar enige vorm van tegenstand krijgen druipen zij af [...]*”¹⁰⁶

Ook in de sterk gereformeerde krant, *Provinciale Drentsche en Asser courant* van 29 augustus 1861 staat hoe laf en oneervol de *briganti* wel niet zouden zijn:

“ [...] *Italiaanse legertroepen hebben steeds de overhand op bandieten die vluchten als het hen te heet onder de voeten wordt. Soms zouden de bandieten de boeren dwingen om hen te helpen zo niet dan werden zij doodgeschoten*” [...] ¹⁰⁷

Uit deze berichtgeving zou menig Nederlander een beeld hebben gekregen van de *briganti* als echte plundersaars die geen onderscheid maakten tussen rijk en arm of tussen burgers en soldaten. Boeren zouden in dit geval een makkelijke prooi voor de bandieten zijn geweest. Veel lezers zullen hebben gehoopt op een snelle uitroeing door het Italiaanse leger van deze “laffe rovers”.

---

¹⁰⁴ Nieuw Amsterdamsch handels – en effectenblad, 11 – 07 – 1861.

¹⁰⁵ Idem.

¹⁰⁶ Bredasche courant, 07 – 07 – 1861.

¹⁰⁷ Provinciale Drentsche en Asser courant, 29 – 08 – 1861.

Andere kranten gingen echter nog een stap verder. Zo meldde de correspondenten van de *Opregtse Haarlemsche courant* op 26 februari 1861 het volgende over de *briganti*:

“[...] Zo hadden deze onmenschen o.a. een jongeling, wiens vader door zijn liberale gevoelens bekend was, de oogten uitgestoken en hem daarna op zijn eigen haard verbrand [...] Zulke gebeurtenissen waren; maar niet minder was het te betreuren, dat uit Rome bevel was gegeven tot het plegen der geweldenarijen, waarvan zij het gevolg waren geweest [...]”
108

Wrede daden als deze zouden de *briganti* dus vooral plegen tegen liberaal gezinden Italianen. Hun anti – liberale sentiment zou verder bevestigd worden door hun loyaliteit aan de Paus zoals dit artikel wordt beschreven. Dat de Paus een leider van bandieten zou zijn is een veelvoorkomend idee in liberale kranten uit deze periode.

In de *Middelburgsche courant* wordt ook hard uitgehaald naar de geestelijken als vermeende leiders van de *briganti*. Op 6 augustus 1861 vermeldde deze krant:

“ [...] Wat heeft het boerenfolk uit het zuiden, dat zogenaamd gehecht is aan zijn oude koning, gedaan om eenheid tegen te gaan, Niets! Zij zijn te laf om tegen het Italiaanse leger te vechten. Nu Italië al een land is gaat de geestelijkheid de boeren in het zuiden ophitsen te rebelleren. Het zijn zij die bovenstaan die de lager ontwikkelde mensen gebruiken voor hun eigen doeleinden. Men moet zich in het zuiden onderdeel gaan voelen van de nieuwe “verlichte” staat waar zij nu in leven” [...] ¹⁰⁹

De aanvallende woorden zijn niet alleen gericht op de geestelijken, die van de simpele boeren *briganti* zouden maken, maar op de bevolking van Zuid – Italië in het algemeen. De mensen moeten daar meer “verlicht” worden en hun nieuwe Koning volgen in plaats van te luisteren naar de priesters die hen slechts dom en ontwetend houden.

De nieuwsberichten van de Italiaanse *briganti* bereikten niet alleen Nederland zelf maar ook diens overzeese koloniën. Met name via kranten als *De Java Bode*, *De Oostpost* en het *Bataviaasch Handelsblad* kwamen er sinds 1861 in Nederlands – Indië extreme berichten naar voren van de Italiaanse bandieten. Deze kranten waren ook van liberale aard en toonden dezelfde negatieve visies op de *briganti* als de Nederlandse liberale kranten. In de *Java Bode* stonden regelmatig voorbeelden van de vermeende extreme daden van de *briganti*:

---

¹⁰⁸ Opregte Haarlemsche courant, 26 – 02 -1861.

¹⁰⁹ Middelburgsche courant, 06 - 08 – 1861.

“[...] *Des avonds op hun terugweg werden de soldaten op ongeveer vier mijlen van Foggia door een veertigtal rovers overvallen ; in den letterlijke zin des woords uitgekleeft en doodgemarteld, waarna hunne verminkte lijken door de bandieten aan den weg werden ten toon gesteld. [...]*”¹¹⁰

Het zou mij niets verbazen als men ook aan andere kant van de wereld het idee kreeg dat Italië een land van wrede moordenaars en bandieten was geworden. Dat werd onder meer bevestigd in *De Oostpost* :

"[...] *De struikroverij word hier op een zo uitgebreide schaal gedreven, dat ik het niet anders kan noemen dan een volslagene revolutie. [...] toch zal ongerustheid blijven bestaan zolang Frans II zich zelve en zijne zaak verlaagt door hulp te zoeken bij het uitvaagsel der maatschappij [...]*".¹¹¹

De krant meldde hier ook dat Frans II de *briganti* zou hebben ingeschakeld om onrust te stoken en mogelijk zijn oude positie weer te verkrijgen. Onder liberalen zowel binnen als buiten Italië, was dit een veelvoorkomend idee.

Op een vrij cynische wijze wordt hetzelfde idee vertolkt in een andere koloniale krant, het *Bataviaasch Handelsblad* :

"[...] *Ziehier een staaltje van de heldendaden der "verdedigers van het troon en het altaar ". Gisteren kwam hier uit de Zuidelijke provinciën een arme trommelslager aan, wien de roovers, na hem verradelijk in een hinderlaag te hebben gelokt, met enige soldaten gevangen en vervolgens wreedaardig de tong uitgesneden. Aan dezelfde foltering hebben deze door door den Paus gezegende kannibalen, ook de soldaten onderworpen [...]*"¹¹²

Niet alleen Frans II maar ook de Paus wordt opnieuw genoemd als bongenoot van de *briganti*. Ook bleek voor de Nederlandse of Indische lezers van deze krant dat de Italiaanse *briganti* geen grenzen kenden in het plegen van gruweldaden. Wel leek het erop dat zij het vooral op soldaten gemund hadden.

---

¹¹⁰ Java – bode : nieuws, handels – en advertentieblad voor Nederlandsch – Indië, 28 – 12 -1861.

¹¹¹ De Oostpost : Letterkundig, wetenschappelijk en commercieel nieuws en advertentieblad, De rovers in Napels, 14 – 09 – 1861.

¹¹² Bataviaasch Handelsblad, 10 – 09 – 1862.

Het *Bataviaasch Handelsblad* was echter ook niet geheel positief over de Italiaanse autoriteiten met name na de invoering van de *Legge Pica* in 1863:

"[...] *De invoeringen van de nieuwe wetsbepalingen tot uitroeiing der struikroverij in de Napelsche provinciën draagt geenszins de verwachte vruchten. [...] Daar die beweging zo algemeen is, zijn de maatregelen van den bevelhebbers der Italiaansche troepen, hoe streng ook, niet in staat de bevolking gerust te stellen. Onterecht worden vele menschen verdacht verklaard, weggevoerd en naar de eilanden gedeponeed [...]*" ¹¹³

De redacteurs van deze krant geloofden niet dat, ondanks de staat van beleg in het zuiden, de Italiaanse autoriteiten enige grip hadden op de situatie. Daardoor zouden zijn te veel onschuldige mensen opsluiten of berechten.

Niet alleen in Nederlands – Indië kreeg men dit soort nieuws mee; dat gold ook voor Suriname. In de *West – Indiër: dagblad toegewijd aan de belangen van Nederlands Guyana* werd er meerdere keren op vrij sarchastische wijze geschreven over de situatie in Italië. Een goed voorbeeld schreef men op 25 oktober 1865:

"[...] *Italië het beschaafde land van rovers en bandieten of beter het land van beschaafde rovers en bandieten [...]*" ¹¹⁴

Deze zin beademt in mijn ogen het beste hoe ambivalent het beeld kon zijn dat men in Nederland van Italië had en dat bovendien op deze wijze geëxporteerd werd naar de koloniën. Italië werd ook in Nederlands Suriname gezien als land van beschaving maar tegelijkertijd ook een land van primitieve barbaarse praktijken. Eerder in dat jaar beschreef dezelfde krant een voorbeeld van deze barbaarse praktijken. Op 8 januari 1865 stond:

"[...] *Bandieten hebben twee gendarmes gedood en daarna nog verminkt. Zij hebben hen de oren afgesneden en de hoofden met stenen verpletterd. Niet vreemd aangezien sinds vier jaar de "zonen van de kerk en God" grote wreedheden plegen [...]*" ¹¹⁵

Het lijkt alsof de wrede daden steeds een stapje verder gingen. Waar lag in dit soort berichten nog de grens tussen werkelijkheid en fictie? Waarschijnlijk vereist dat een apart en uitgebreid onderzoek.

---

¹¹³ Bataviaasch Handelsblad, 09 – 12 – 1863.

¹¹⁴ West – Indiër: dagblad toegewijd aan de belangen van Nederlands Guyana, 25 – 10 – 1865.

¹¹⁵ West – Indiër: dagblad toegewijd aan de belangen van Nederlands Guyana, 08 – 01 -1865.

Katholieke kranten

In de berichtgeving in liberale en protestantse kranten wordt telkens opnieuw weer verwezen naar de vermeende loyaliteit van de *briganti* aan de Paus en het katholieke geloof. Voor de katholieken in Nederland zou dit een essentieel element zijn voor hun totaal andere visie op het *Brigantaggio* ten opzichte van liberalen en protestanten.

Dat de Italiaanse bandieten vroom zouden zijn, daar twijfelde men in de katholieke Nederlandse kranten geen moment aan. Met name *De Tijd* was een medium waarin men sterk opkwam voor niet alleen de Paus maar ook de *briganti*. Dit was een van de weinige couranten waarin zij niet rovers of bandieten werden genoemd maar juist patriotten die opkwamen voor Frans II en voor het Katholieke geloof. Beide werden in gevaar gebracht door de liberale idealen van het nieuwe Italiaanse Koninkrijk. De *briganti* waren volgens de correspondenten van *De Tijd* de enige verzetstrijders in Zuid - Italië die nog vochten om de “vreemde bezetter” te verjagen zoals vermeld op vijf september 1861 :

“[...] *De Bandieten in Zuid – Italië zijn niets anders dan patriotten die hun land en geloof verdedigen tegen een vreemde overheersing*”[...] ¹¹⁶

Ondanks dat in *De Tijd* de *briganti* als verdedigers van het Katholieke geloof werden gezien, waren de Nederlandse katholieken het absoluut niet eens met het feit dat de Paus en andere Italiaanse geestelijken als leiders van bandieten werden bestempeld door de liberalen:

“[...] *Het zijn de revolutionairen die de, voor hun vorst opkomende boeren in het zuiden van Italië, afschilderen als bandieten en struikrovers. Het is belachelijk dat de bisschoppen uit het zuiden worden gezien als recruteurs van bandieten en dat zij daarvoor worden gevangengenomen* [...]” ¹¹⁷

Voor de meeste Nederlandse katholieken was het juist het “revolutionaire” Italiaanse regime dat door middel van het nationale leger wreedheden liet plegen in Zuid – Italië. Dat meldt de *Noord – Brabander: Staat en letterkundig dagblad* op acht augustus 1861:

“[...] *Generaal Cialdini en zijn trawanten maakt sinds enige tijd medogenloos jacht op bandieten in het zuiden van Italië. Iedereen die een bandiet helpt of verbergt wordt zonder pardon gefussileerd* [...]” ¹¹⁸

---

¹¹⁶ De Tijd: Godsdienstig – staatkundig dagblad, 05 – 09 -1861.

¹¹⁷ De Tijd: Godsdienstig – staatkundig dagblad, 10 – 09 – 1861.

¹¹⁸ De Noord – Brabander: Staat – en letterkundig dagblad, 08 – 08 -1861.

Vervolgens zouden zij de schuld van hun wandaden leggen bij de *briganti* door middel van negatieve propaganda. In de *Noord – Brabander* wordt de schuld van deze snelle propaganda gelegd bij moderne communicatiemiddelen zoals de telegraaf :

“[...] De telegraaf als medium zorgt er in Italië voor dat de bandieten steeds een slechte naam krijgen en als onsterfelijke moordenaars en plunderaars worden verbeeld. Elke tegenslag van het leger der Piëmontezen veranderd in een daad van verwoesting , plundering en moord door de bandieten. De regering van Koning Viktor Emanuel moet velen leugens vertellen aan de rest van Europa in hoe de situatie in het zuiden van Italië verloopt en wat zij daar allemaal hebben aangericht [...]”¹¹⁹

Wie dit in 1862 las zal waarschijnlijk het idee hebben gekregen dat de *briganti* niks anders dan slachtoffers waren in de chaotische situatie in Zuid - Italië. Zo zou het vaker voorkomen dat de autoriteiten de schuld leggen bij de *briganti*. Een ander specifiek voorbeeld werd vermeld op 25 oktober van hetzelfde jaar, wederom in *De Tijd*:

“ [...] Uit Napels wordt geschreven dat te Tramatolo, een dorp in Basilicata, een vijfjarig kind van het gezin Zalvella was geroofd, welk gezin het niet dan na betaling van tien duizend dukaten heeft kunnen terug erlangen. Men zeide dat dit het werk der bandieten was, maar uit de inlichtingen van het kind bleek dat de maire en de kapitein der nationale garde van Buonbitacolo die misdaad hadden gepleegd. De bewijzen daarvan waren zo duidelijk dat de regering de inhechtenisneming dier twee beambten heeft moeten bevelen, wier verkleefdheid aan den staat van zaken, algemeen bekend was [...]”¹²⁰

Dit is een vrij duidelijk voorbeeld van hoe de reputatie van de *briganti* tegen hen werd gebruikt. Zelfs de burgemeester en de kapitein van de Nationale Garde, twee belangrijke figuren in het dorp maakten zich vuil aan ontvoering voor losgeld terwijl vrijwel iedereen dacht dat alleen de *briganti* tot zoiets in staat waren. Zouden de twee ambtenaren het echt voor het geld hebben gedaan of om nog meer mensen tegen de *briganti* te keren? Hoe dan ook zullen er ongetwijfeld meer gevallen zijn geweest waarin zij onterecht beschuldigd werden van andermans misdaden. In dit geval waren het de autoriteiten zelf die schade aan hun imago leden.

---

¹¹⁹ De Noord – Brabander: staat en – letterkundig dagblad, 04 – 11 – 1862.

¹²⁰ De Tijd: Godsdienstig – staatkundig dagblad, 25 – 10 – 1862.

De correspondenten van *Tijd* beweerden dat de Italiaanse autoriteiten in de loop der tijd steeds nieuwe manieren vonden om het imago van de *briganti* als zogenaamde patriotten te schenden. Zo zouden er in 1865 vanuit Turijn zelf bandieten worden gestuurd om misdaden rondom Rome en in het zuiden te plegen:

“[...] Van algemene bekendheid is het dat Piëmont 1200, sommige verzekeren van 1500 bandieten, onlangs in dienst heeft genomen. Deze zullen zich op het pauselijk gebied werpen, om het pauselijke goevernement meer en meer te bemoeijelijken. De patriotten uit Napels zullen hier echter onder lijden daar niemand enig onderscheid maakt tussen hen en de werkelijke rovers uit Piëmont [...]”¹²¹

Wie nu echte *briganti* waren en wie niet is vrijwel onmogelijk te achterhalen en de correspondenten van *De Tijd* zullen hun informatie lang niet altijd uit geheel betrouwbare bronnen hebben gehaald. Mogelijk wilden zij simpelweg niet erkennen dat wel degelijk veel *briganti* niet allemaal even patriottisch en eervol waren en verscholen zich achter het idee dat er ook nog andere bandieten waren.

In de loop der jaren begon men bij *De Tijd* een ietwat andere houding aan te nemen ten opzichte van het *Brigantaggio* en valt er meer objectiviteit te bespeuren. Met name toen Rome veroverd was en er een einde leek te komen aan het grote aantal bandieten. Op 26 augustus 1871 stond er in de krant:

“[...] Ook buiten Rome, in de gehele romeinsche provincie, doen zich de treurige gevolgen der Italiaansche overheersing op verschillende wijze gevoelen, vooral met betrekking tot de toenemende driestheid der rovers [...] Bovendien het eigenaardige van het Italiaanse volkskarakter, dat zo geneigd is, in den woeste rover van het gebergte den koenen avonturier te bewonderen, werkt enigzins mede, om de struikroverij te bevorderen. Welligt zal men er dan ook nimmer in slagen de roverbenden in die streken geheel uit te roejen [...]”¹²²

Er wordt in 1871 nog steeds gesproken over hoe ineffectief het Italiaanse regime zou zijn en dat er daardoor op het platteland en in de bergen nog steeds bandieten rondzwerven. Er is echter geen sprake meer van zuidelijke patriotten, noch van bandieten uit Piëmont. De correspondenten van *De Tijd* zagen dat de *briganti* een onderdeel van de Italiaanse samenleving waren. Zij zouden blijven bestaan zo lang er onder de Italianen een fascinatie blijft heersen voor het “avontuurlijke” leven van de struikrover.

---

¹²¹ De Tijd: Godsdienstig – staatkundig dagblad, 06 -12 – 1865.

¹²² De Tijd: godsdienstig – staatkundig dagblad, 26 – 08 – 1871.

Neutrale berichtgeving?

Dergelijke visies op het *brigantaggio* waarin het Italiaanse volkskarakter de boventoon voert waren zeldzaam in de Nederlandse pers, maar waren wel steeds vaker te vinden aan het einde van het decennium 1861 – 1871. Een van de kranten die een vrij neutrale houding aannamen opzichte van het *Brigantaggio* was *de Rotterdamsche courant*, een normaal gesproken vrij liberale krant in die tijd.

Op twee september 1868 publiceerde de krant een uitgebreid artikel waarin het *Brigantaggio* werd behandeld. De kritische toon is gericht op zowel de *briganti* als de Italiaanse regering:

“[...] *Al hebben wij geen sympathie voor de zaak die dezen lieden verdedigen, wekken zij toch onze bewondering en ons medelijden, om de trouw en de volharding, waarmede zij luisteren naar de inspraak van geweten en pligt [...]*”¹²³

In plaats van de *briganti* meteen af te schilderen als wrede rovers heeft men bewondering voor hun plichtsgevoel en trouw zonder sympathie te hebben voor hun doel. De schrijver is wel oprecht geïnteresseerd in wat voor lieden de *briganti* nu precies zijn en formuleert daarom deze vragen:

“ [...] *vragen wij wie de onvermoeide strijders zijn die in naam van Frans II tegen Victor Emanuels gezag strijden. Zijn het jongelingen, wier dweepziek maar vurig geloof het heil hunner ziel afhankelijk stelt van de trouw aan de gevallen dynastie? Oude dienaren der Kroon, wiet trouw juist in het ongeluk van den vorst haar sterksten prikkel vindt? Zijn het mannen van strenge zedelijkheid die den eed niet willen breken, die zij eens hebben afgelegd? [...]*”¹²⁴

Na het lezen van dit artikel zal menig Nederlander hebben gedacht dat inderdaad de *briganti* behoorden tot de groep patriotten die streden voor het behoud van de oude Bourbon dynastie uit een gevoel van eer en zedelijkheid. De auteur van dit artikel gelooft echter zelf dat de meeste *briganti* toch gewoon bandieten en struikrovers waren, zoals men die kent uit veel reisverslagen en verhalen over Italië:

---

¹²³ Rotterdamsche courant, *Het Rooverwezen in Zuid – Italië*, 02 – 09 – 1868.

¹²⁴ Idem.

“ [...] Zeker, er zijn er die tot die categoriën kunnen worden gebracht, maar het merendeel van hen, die Koning Frans als leuze in hun schild voeren, zijn niets anders dan gewone bandieten, zoals wij die uit Italië betreffende reisbeschrijvingen en verhalen kennen. [...]”¹²⁵

Vrij uniek aan dit artikel is ook erkenning voor het moeilijke bestaan van de *briganti* als oorzaak voor hun roversactiviteiten:

“[...] Armoede en onkunde, de vruchtbare moeders der meeste maatschappelijke kwalen, voeden bij voortduring het roverwezen en in een land als Napels, waar handel en nijverheid nog op een lagen trap staan en de akkerbouw sinds eeuwen onder drukkende lasten zucht, ontbreekt het zeer velen aan de middelene om op een eerlijke wijze hun brood te verdienen.[...] De oorzaak van het rooverwezen in Italië ligt dus in de grondslagen zelven der maatschappij aldaar, en dit is tegen zijne uitroeping een groot bezwaar [...]”¹²⁶

Er wordt zelfs een mogelijke oplossing gegeven voor het bandietenwezen in Zuid – Italië die vooral in sociaal- economische veranderingen een toekomst ziet.

“[...] De zekerste middelen om voor goed deze vlek onzer hedendaagsche beschaving te zien uitgewischt zijn een goed onderwijs, goede middelen van gemeenschap, goede wetten en eene bilijke regtsbedeeling [...]”¹²⁷

Dit artikel toont, net als de artikelen uit de wetenschappelijke tijdschriften, dat er in Nederland halverwege de negentiende eeuw ook mensen waren die een diepere kennis hadden van de samenleving in Zuid - Italië, hoewel dit gebied niet vaak door reizigers werd bezocht. Sommige Nederlandse journalisten waren kritisch genoeg om zowel de motieven van de *briganti* in twijfel te stellen als de vermeende rol van de Italiaanse regering in de snelle toename van struikrovers. Wie die diepere kennis van Zuid – Italië bezat zag dat in de meeste gevallen vooral oude maatschappelijke problemen en verankerde sociale structuren ten grondslag lagen aan de toename van het *Brigantaggio*. De *briganti* bleken in de ogen van deze Nederlandse schrijvers ook gewoon mensen te zijn die gevormd werden door hun omgeving en niet van nature goed of slecht waren.

---

¹²⁵ Idem.

¹²⁶ Idem.

¹²⁷ Idem.

Conclusie

Uit dit onderzoek is gebleken dat er in bepaalde Nederlandse media meer en uitgebreidere beschrijvingen over de *briganti* verschenen dan in andere. Daarnaast vertoont de negentiende eeuwse Nederlandse beeldvorming van *Brigantaggio Postunitario* veel vergelijkingen met die van andere Europese landen waaronder Italië zelf. Tegelijkertijd weerkte de Nederlandse representaties van de *briganti* af van die uit de Verenigde Staten.

Uit de analyse van reisverslagen blijkt dat sommige Nederlanders bekend waren met het idee dat struikrovers een typerend verschijnsel was in Zuid - Italië. In sommige reisverslagen gaan de auteurs dieper in op de sociaal – economische situatie van Zuid – Italië om te verklaren waarom daar nog zoveel bandieten voorkwamen. In andere verslagen worden zij slechts kort vermeld. Sommige auteurs gingen in op de fysieke kenmerken van de Italiaanse rovers, maar die lijken overgenomen te zijn van visuele representaties, onder meer op schilderijen en tekeningen. Andere verhalen over wat de *briganti* wel niet zouden doen met hun slachtoffers zijn hoogstwaarschijnlijk direct overgenomen van dat wat bange Italiaanse boeren zelf te vertellen hadden, hoewel een duidelijke bronvermelding in de reisverslagen veelal ontbreekt. De reisverslagen tonen daardoor opmerkelijke onderlinge verschillen.

Tevens kan geconstateerd worden dat deze verslagen op zichzelf niet afdoende zijn om de Nederlandse verbeelding van en visie op de *briganti* te achterhalen. Dat komt vooral doordat uiteindelijk de meeste reisverslagen over Italië geen meldingen maakten van bandieten of struikrovers en dat vooral de bekende en positieve aspecten van het land naar voren kwamen. Dit kan worden gezien als een erfenis van de traditie van de Grand Tour, waarin het Italiaanse schiereiland en zijn bewoners veelal in een goed daglicht stonden. Bovendien werden de reisverslagen uit dit onderzoek net vóór de voltooiing van de eenwording van Italië geschreven. Zuid – Italië werd gedurende de periode 1861 – 1871 echter bezet door de nationale troepen en inderdaad tonen de reisverslagen dat het gebied gaandeweg steeds meer werd beschreven als een interessante reisbestemming voor buitenlanders. Dit had invloed op de beschrijvingen van de *briganti*. Tegelijkertijd bleven stereotype karakterisering van het *brigantaggio* in de reisverslagen aanwezig.

In Nederlandse wetenschappelijke en niet - wetenschappelijke tijdschriften verschenen er in de jaren 1861 – 1871 meerdere artikelen over het *Brigantaggio*. Deze waren voor een ontwikkeld publiek bedoeld en probeerden dan ook een objectievere visie op het fenomeen te presenteren.

Bepaalde artikelen tonen duidelijk overeenkomsten met de visie die de Fransen destijds hadden op het *Brigantaggio*. In beide gevallen werden de struikrovers als actief onderdeel van de verouderde Zuid – Italiaanse samenleving gezien en als een fenomeen waar de autoriteiten van oudsher weinig tegen deden. Zowel in Frankrijk als in de Nederlandse tijdschriften erkende men dus de zwakte en de corruptie van het centrale bestuur in Zuid – Italië waardoor de *briganti* als echte opportunisten van relatief veel vrijheid genoten en daarvan misbruik maakten.

Een enkele schrijver van tijdschriftartikelen erkende dat hij een geromantiseerd beeld van bandieten had, wat destijds vermoedelijk voor meerdere Nederlanders gold. Deze beeldvorming was vooral het gevolg van de overheersende literaire en visuele cultuur. Hier zijn sterke overeenkomsten te vinden met wat Ciconte beweert over de geromantiseerde beeldvorming van *briganti* in Italië vóór het *Risorgimento*. Ook daar waren de bandieten in eerste instantie omringd door een sluier van mystiek en fictie voor ieder die er geen persoonlijk ervaring mee had gehad. Er kan gesteld worden dat met de toename van foto's en berichten over de *briganti* na 1861 het geromantiseerde beeld voor zowel Italianen als Nederlanders sterk veranderde.

In de dagelijkse berichtgeving in de Nederlandse kranten was geregeld genoeg te lezen over het *Brigantaggio Postunitario*. Deze artikelen geven de beste indruk van wat de gemiddelde Nederlander gedacht zal hebben over de bandieten in dat “verre” Zuid – Italië. De tweedeling die ik vond in de Nederlandse pers toont sterke overeenkomsten met de contrasterende visies in Groot – Brittannië. Het is niet ondenkbaar dat de Britse pers een sterke invloed had op de Nederlandse beeldvorming in de kranten. Er was in beide staten sprake van een rivaliteit tussen katholieken aan de ene kant en liberalen en protestanten aan de andere kant. Deze leidde tot een verdeelde visie over het *Risorgimento* in het algemeen, zoals de Neerlandicus Rob van der Schoor dat eerder vaststelde. De situatie in Zuid – Italië werd dus gebruikt om het eigen standpunt betreffende intem – Nederlandse maatschappelijke kwesties te belichten.

In de ogen van de Nederlandse katholieken en ook die van de Ieren, waren de *briganti* een laatste hoop om het Pauselijke gezag te kunnen redden van de bijna onvermijdelijke ondergang door toedoen van het revolutionaire Italiaanse regime. Voor de katholieken waren *debriganti* een belangrijke rivaal van het progressieve gedachtegoed dat in de veel Europese landen in de loop van de negentiende eeuw in opkomst was. De *briganti* waren in deze visie symbolische patriotten die vochten voor het behoud van een wereld die aan het verdwijnen was. De enige echte gruweldaden werden gepleegd door de soldaten van het Italiaanse

regime. In de loop der jaren tonen sommige katholieke dagbladen echter wel een veranderend beeld en werden de *briganti* wel meer als rovers beschouwd dan als patriotten. Hieruit concludeer ik dat zij de Paus volgden die na enige tijd ook een andere houding aannam ten opzichte van het *Brigantaggio*.

Voor de liberalen en protestanten in zowel Nederland als Groot – Brittanië stonden de *briganti* juist symbool voor een verouderde en bijgelovige samenleving die zo snel mogelijk moest plaatsmaken voor een nieuwe verlichte en moderne maatschappij. Deze kranten maakten veel vaker meldingen van geweld en extreme daden door de rovers, maar beschrijven de *briganti* vooral als laf. Het taalgebruik wordt echter net als in de katholieke kranten minder fel aan het einde van het decennium 1861 – 1871.

Tot slot waren er kranten die artikelen publiceerden met een neutralere houding over het thema. Deze artikelen komen dan meer overheen met wat men in de wetenschappelijke bladen schreef over het *Brigantaggio*. Het gaat dus opnieuw om beschrijvingen die meer de nadruk leggen op de sociale achtergrond en de problematiek rondom het *Brigantaggio* dan dat er een kant wordt gekozen in de strijd. De *briganti* zijn hierin noch patriotten noch wrede moordenaars, maar eerder mensen die, gedreven door armoede en honger, geen andere optie hebben dan het beroven van anderen.

De kranten hebben ook laten zien dat na 1865 de interesse in Nederland sterk afnam voor het *Brigantaggio*, althans in de media. De situatie werd weliswaar langzaam wat rustiger in Zuid – Italië maar de *briganti* waren nog altijd actief. Tussen 1866 en 1871 verschenen er in Nederland echter slechts een handvol krantenartikelen. Ik denk dat dit een vroeg voorbeeld is geweest van nieuwsberichten die een ‘hype’ volgen zoals wij dat tegenwoordig gewend zijn. Hoe langer een situatie duurt hoe saaier het wordt voor nieuwsberichten.

Zeker is dat vooral door de berichtgeving in kranten er veel Nederlanders kennis hebben gekregen van wie of wat de Zuid – Italiaanse *briganti* nu waren. Schrijvers en andere intellectuelen hebben zich vervolgens eveneens verdiept in het onderwerp en hebben daar op hun beurt weer interessante artikelen en zelfs boeken over geschreven. Al deze informatie was een verdere aanvulling op dat wat men alleen nog maar wist vanuit de reisverslagen van een handjevol Nederlanders die zich ooit hadden gewaagd in het diepe zuiden van Italië, of daarover vanuit hun studeerkamer hadden gefantaseerd.

Bibliografie

Literatuurlijst

- Berg, W. van den, Henk Eijssens en Ton van Kalmhout, onder regie van, *Haarlemse Kringen: vijftien verkenningen naar het literair – culturele leven in een negentiende eeuwse stad* (Hilversum 1993)
- Bisceglie, Michele, *1861 – 1871 Dieci anni di storia nascosti* (Cosenza 2011)
- Boswell, James, *The life of Samuel Johnson: including a journal of a tour to the Hebrides*, eerste deel, (Londen 1832)
- Carter, Nick, *Britain, Ireland and the Italian Risorgimento*, (Londen 2015)
- Ciconte, Enzo, *Banditi e Briganti, Rivolta continua dal cinquecento all'ottocento* (Catanzaro 2011)
- Davis, John A. *Conflict and control: Law and order in nineteenth century Italy* (New Jersey 1988)
- Davis, John A. en Paul Ginsborg onder regie van, *Society and Politics in the Age of the Risorgimento: Essays in Honour of Dennis Mack Smith* (Cambridge 1991)
- Dickie, John, *Darkest Italy: The nation and stereotypes of the mezzogiorno 1860 – 1900* (New York 1999)
- Di Fiore, Gigi, *Controstoria dell'unità d'Italia :Fatti e misfatti del Risorgimento* (Milaan 2012)
- Gaudioso, F., *Dalla visione romantica alla realtà. Il brigantaggio meridionale nella prima metà dell'Ottocento*, uit Rivista di ricerche Storiche jaargang 25 n.1 (2006) 41-48
- Gribaudo, G., *Images of the south: The mezzogiorno as seen by insiders and outsiders*, uit The new history of the Italian south: The Mezzogiorno revisited. n. 87 (1997) 83 - 113
- Hobsbawm, Eric J. *Primitive Rebels: studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries* (Manchester 1959)
- Hughes, Steven C., *Crime, disorder and the Risorgimento: The politics of policing in Bologna* (Cambridge 1994)
- Marraro, Howard R. *American Opinion on the unification of Italy: 1846 – 1861*, (New York 1969)
- Mathijssen, Marita, *Het literaire leven in de negentiende eeuw*, (Groningen 1987)
- Occhipinti, Emanuele, *Travelling in and out of Italy: 19th and 20th century notebooks, letters and essays* (Cambridge 2011)

- Patriarca, Silvana, Lucy Riall onder regie van, *The Risorgimento Revisited: Nationalism and Culture in Nineteenth-Century Italy* (Londen 2012)
- Priori Friggi, Luciano, *Briganti contro L'Italia* (Perugia 2013)
- Schneid, Frederick, *The second war of Italian unification 1859 – 1861* (New York 2012)
- Schoor, Rob van de, *Italië, schip zonder stuurman in de woedende golven, hoeveel ongelukkigen ballast hebt gij aan boord?* De Negentiende Eeuw jaargang 34 n. 4 (2010) 325 - 341
- Seton Watson, Christopher, *Italy from liberalism to fascism :1860 -1925* (Londen 1967)
- Viallet, Jean – Pierre, *Reactions et brigandage dans le mezzogiorno peninsulare 1860 – 1869*, uit *Recherches régionales Côte d'Azur et contrées limitrophes*, jaargang 23 n.4 (1982) 1 -19

Bronnenlijst

Reisverslagen

- Beucker, Andreae Johan Hendrik, *Herinneringen uit Italië*, (Leeuwarden 1856) 80 – 105 (www.google.com/books)
- Geerts, Jacob, *Italië en de Italianen, herinneringen uit mijn verblijf in Italië gedurende de jaren 1849 tot 1850, vierde en laatste deel* (Leeuwarden 1862) 14 -28 (www.dbnl.org)
- Nagel, Gerhardus Heinrich, *De bandieten en rovers in Spanje en Italië en elders*, volume 2 (1834) 25 – 28 (www.google.com/books)

Tijdschriften uit de negentiende eeuw

- Goeverneur, Johan Jacob Antonie verzameld door, *Mr. Moens onder de rovers*, uit *De Huisvriend: Gemengde lectuur voor burgers in stad en land*, volume 24 (Leiden 1866) 166 – 170 (www.google.com/books)
- Mast, A. Van der , onder regie van, *De rovers in Zuid – Italië*, uit *Vaderlandse Letteroefeningen of Tijdschrift van kunsten en wetenschappen*, mengelwerk voor 1861, serie een, deel twee (Gorinchem 1861) 797 – 800 (www.dbnl.org)
- *Italië sedert den dag van Aspromonte*, uit *Onze tijd: merkwaardige gebeurtenissen onzer dage*, naam artikel serie vier, deel 35 (Amsterdam 1865) 143 - 159 (www.google.com/books)

Kranten (alle artikelen zijn afkomstig van de site www.Delpher.org)

- Bataviaasch Handelsblad, 10 – 09 – 1862
- Bataviaasch Handelsblad, 09 – 12 – 1863
- Bredasche courant, 07 – 07 – 1861
- Java – bode : nieuws, handels – en advertentieblad voor Nederlandsch – Indië, 28 – 12 - 1861
- Middelburgsche courant, 06 - 08 – 1861
- Nieuw Amsterdamsch handels – en effectenblad, 11 – 07 - 1861
- De Noord – Brabander: Staat – en letterkundig dagblad, 08 – 08 -1861
- De Noord – Brabander: staat en – letterkundig dagblad, 04 – 11 – 1862
- Opregte Haarlemsche courant, 26 – 02 -1861
- De Oostpost : Letterkundig, wetenschappelijk en commercieel nieuws en advertentieblad, *De rovers in Napels*, 14 – 09 – 1861
- Provinciale Drentsche en Assser courant, 29 – 08 – 1861
- De Tijd: Godsdienstig – staatkundig dagblad, 05 – 09 -1861
- De Tijd: Godsdienstig – staatkundig dagblad, 10 – 09 – 1861
- De Tijd: Godsdienstig – staatkundig dagblad, 25 – 10 – 1862
- De Tijd: Godsdienstig – staatkundig dagblad, 06 -12 – 1865
- De Tijd: godsdienstig – staatkundig dagblad, 26 – 08 – 1871
- Rotterdamsche courant, *Het Rooverwezen in Zuid – Italië*, 02 – 09 – 1868
- West – Indiër: dagblad toegewijd aan de belangen van Nederlands Guyana, 25 – 10 – 1865
- West – Indiër: dagblad toegewijd aan de belangen van Nederlands Guyana, 08 – 01 -1865

Geraadpleegde Internetsites

<http://www.delpher.nl/>

<http://www.dbnl.org/>

<https://www.google.nl/boeken>

